

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΠΜΣ «Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός Χώρου» (Πολεοδομία-Χωροταξία)

ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΕΣ ΟΥΤΟΠΙΕΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Διπλωματική Εργασία_2019

φοιτητής_Τσούκλας Αινείας-Εμμανουήλ
επιβλέπων_Σαρηγιάννης Γεώργιος

1.ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
2.ΠΕΡΙΛΗΨΗ	02
3.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	04
4.ΠΛΑΤΩΝ	08
4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ	09
4.2 Η ΙΔΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ.....	10
4.3 ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝΠΟΛΙΤΩΝ	12
4.4 Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	16
4.5 ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ	18
4.5.1 Αριστοκρατία	
4.5.2 Τιμοκρατία	
4.5.3 Ολιγαρχία	
4.5.4 Δημοκρατία	
4.5.5 Τυραννίδα	
4.6 Η ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ...	24
5.ΟΥΤΟΠΙΑ	28
6.ΟΙ ΟΥΤΟΠΙΚΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΕΣ ΤΟΥ 19 ^{ου} ΑΙΩΝΑ.....	32
6.1.1 Robert Owen	
6.1.2 Henri de Saint-Simon	
6.1.3 Charles Fourier	
7.ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1945-1968 ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΤΑ, ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΝΤΕΡΝΟ ΣΤΟ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟ.....	38
8.ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑΚΟΙ	40
8.1 TEAM 10	
8.1.1 DOORN MANIFESTO	
8.2 YONA FRIEDMAN	
8.2.1 SPATIAL CITY	

9.ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ_Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΟΥΤΟΠΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ.....	60
10.ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	64
11.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ.....	72

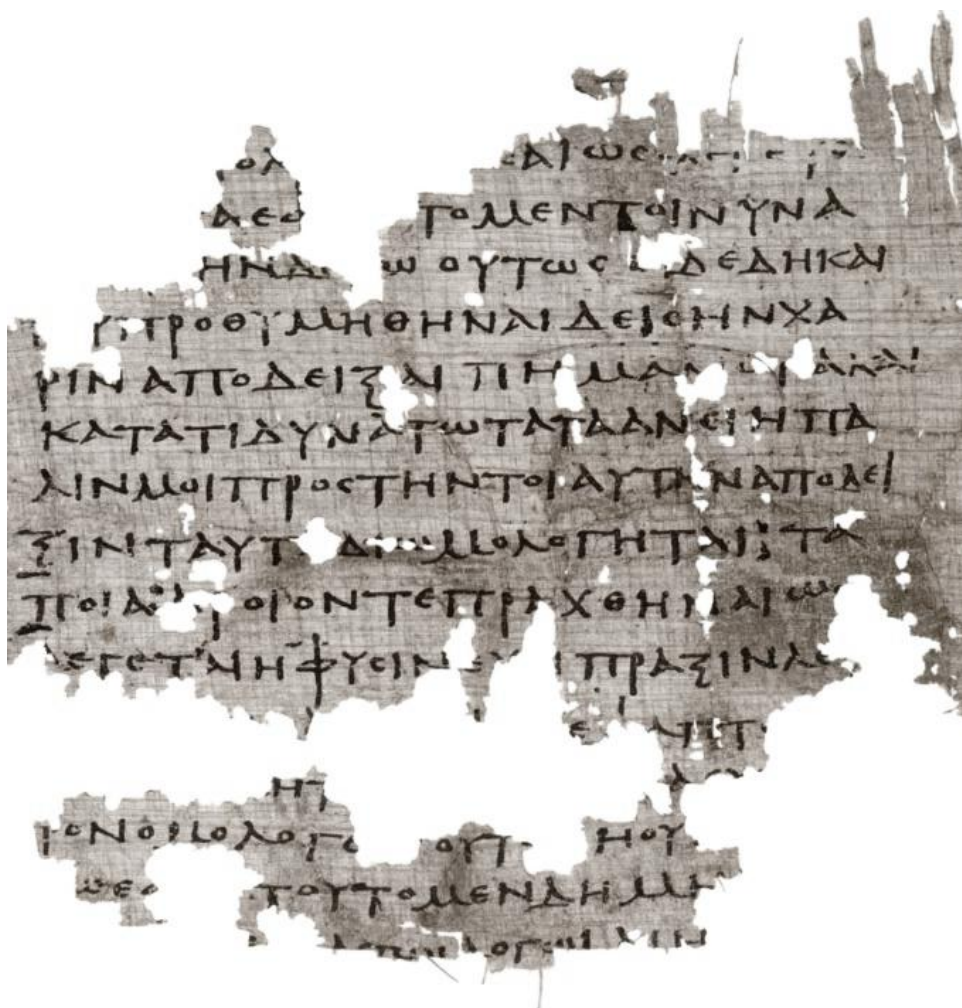
2. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία θα μελετηθούν ουτοπικές θεωρίες που σχετίζονται με την ιστορία της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής. Οι ουτοπικές θεωρίες αποτέλεσαν κομμάτι κάθε εποχής, η απόδραση σε έναν ιδανικό κόσμο καλύτερο από αυτόν που το μυαλό γνωρίζει και η κοινωνία βιώνει, διατυπώνονταν ανά τους αιώνες, έδιναν τροφή για σκέψη και διαμόρφωναν νέες ριζοσπαστικές θεωρίες για την κοινωνία και την πόλη του μέλλοντος.

Μελετώντας τους ουτοπιστές είναι αδύνατο να μη μελετηθεί η βάση της θεωρίας τους, που βρίσκεται, κυρίως, στην Ιδανική Πολιτεία του Πλάτωνα. Με αφετηριακή αρχή την «Ιδανική Πολιτεία» αναπτύσσουν τις πολεοδομικές θεωρίες τους το 18^ο αιώνα, για να ακολουθήσουν, τον 20^ο αιώνα, οι καταστασιακοί. Το κρίσιμο μεσοδιάστημα μεταξύ μοντερνισμού και μεταμοντερνισμού (1945-1968), σε μία περίοδο που ένα νέο φιλοσοφικό ρεύμα, που αγγίζει όλα τα κομμάτια της κοινωνικής ζωής, προσπαθούσε να βρει την ταυτότητά του, η πραγματικότητα της αρχιτεκτονικής διευρύνθηκε σε διάσπαρτες μεθοδολογίες και θεωρήσεις σχεδίασης (μανιφέστο) βασισμένα στις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις της εποχής.

Οι αρχιτέκτονες άλλοτε παρήγαγαν οι ίδιοι και άλλοτε ιδιοποιήθηκαν, από φιλόσοφους και ιστορικούς, θεωρήσεις για να πλαισιώσουν προτάσεις και νέες

θεωρίες. Η θεωρία προσπάθησε να αποκτήσει υπόσταση, αναζητήθηκαν οι αρθρώσεις θεωρητικού λόγου και αρχιτεκτονικής πρακτικής, η μεταφορά εικόνων της φαντασίας στον υλικό κόσμο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ουτοπία είναι ένα ιδεατό σχέδιασμα ενός «άπιαστου» χώρου. Το ουτοπικό σχέδιο μπορεί είναι να πραγματοποιήσιμο αφού επιδιώκει την υπέρβαση του παρόντος και του «λογικού»? Ακόμα και οι θεωρίες που τράβηξαν το δρόμο της πραγμάτωσης δεν ολοκλήρωσαν ποτέ αλώβητες το ταξίδι τους στον κόσμο της λογικής, στον πραγματικό χώρο και χρόνο.

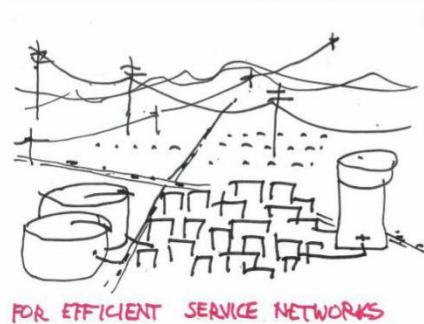
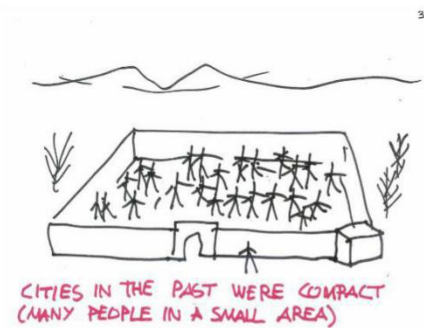

3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε περιόδους αστάθειας, κοινωνικών συγκρούσεων και πολέμων, τότε που η ζωή γίνεται όλο και πιο δύσκολη και η κοινωνία κλονίζεται και αλλάζει τότε οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια πέρα από την πραγματική ζωή, σε φανταστικούς χωροχρόνους, σε ουτοπικές καταστάσεις. Έτσι σε μία εποχή γενικής αμφισβήτησης και προβληματισμών πάνω στο θέμα της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής των πόλεων, σχεδιάζονται έργα και γράφονται μανιφέστα από πολλούς αρχιτέκτονες. Η στροφή και η αναζήτηση του παρελθόντος φτάνει πίσω στην ιστορία μέχρι τον Πλάτωνα με την «Ιδανική Πολιτεία» του, μας οδηγεί αιώνες μετά στους ουτοπιστές, οι οποίοι ασπάζονται την Πολιτεία του, για να καταλήξουμε στους καταστασιακούς και τη διερεύνηση της κοινωνικής κρίσης που κρύβεται πίσω από τις θεωρίες τους. Κοινωνική κρίση στην οποία δεν ελλοχεύουν μόνο τάσεις φυγής από την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά φυγή προς τον ανορθολογισμό και το μυστήριο. Ταυτόχρονα γεννιούνται κινήματα αμφισβήτησης, αλλά και επαναστατικά κινήματα. Στο χώρο των ιδεών, αλλά και συχνά σε άμεση σχέση με κοινωνικά κινήματα, εκτρέφονται ουτοπίες - σχεδιάσματα υπέρβασης της υπαρκτής πραγματικότητας είτε με τη φυγή προς κάποιο εξιδανικευμένο παρελθόν είτε με την επαναστατική αναδόμηση του παρόντος.

Επίκεντρο η αρχιτεκτονική που προσπαθεί να αλλάξει -προσανατολισμό, «κέντρο βάρους», μορφή.

Βασικός προβληματισμός η κοινωνία και η θέση του «ελεύθερου» ανθρώπου μέσα σε αυτή. Εισάγοντας την έννοια της ταυτότητας, οραματίζονται έναν κόσμο όπου κάθε άνθρωπος θα ζει δίκαια, ευχάριστα και θα απολαμβάνει

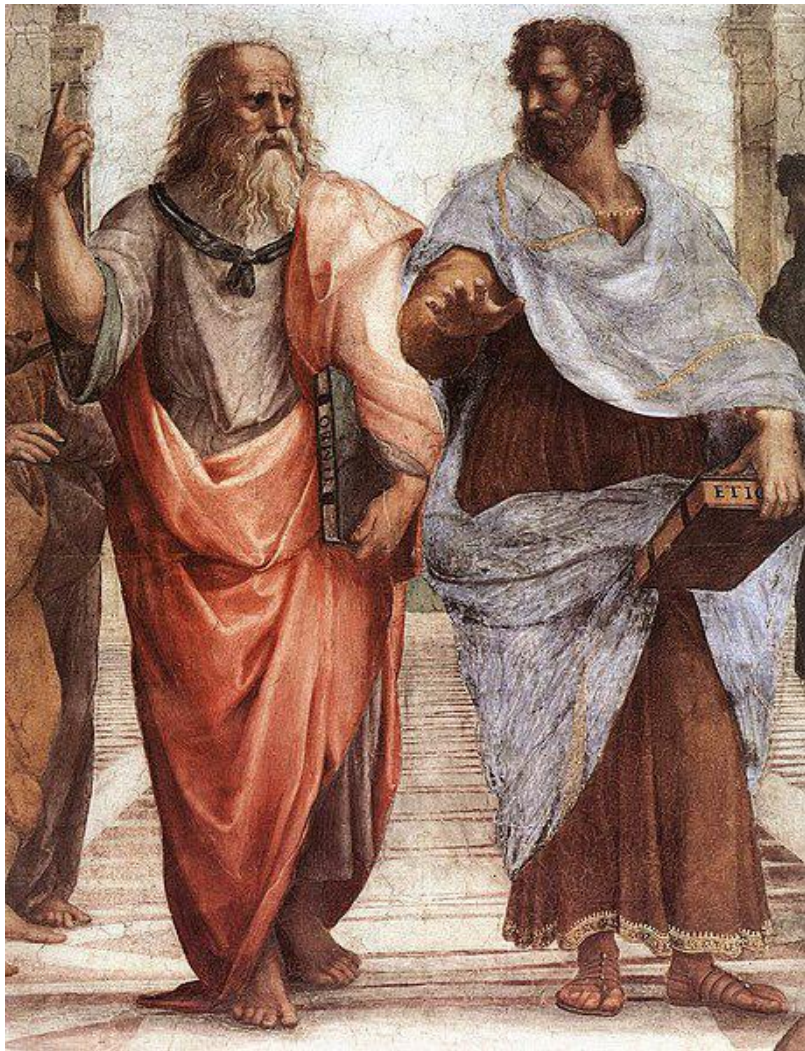

το περιβάλλον γύρω του, ή καλύτερα υπό αυτό το πρίσμα παρουσιάζουν τις ιδέες τους. Πολλοί από αυτούς εκφράζουν ιδέες ουτοπικές και καινοτόμες. Ζητούμενο, το νέο και ριζοσπαστικό. Όλοι τους μελετούν σε βάθος και προσπαθούν να βρουν την βέλτιστη λύση για αυτούς και την κοινωνία, ακολουθώντας ο καθένας μία διαφορετική συλλογιστική πορεία.

Η αρχή της αναζήτησης ουτοπικών χώρων και διατύπωσης ουτοπικών θεωριών είχε ήδη γίνει από τον ο Πλάτωνα και την «Ιδανική Πολιτεία» του, που επηρέασε -τελικά- πολύ πιο έντονα την πολεοδομική σκέψη από ότι την πολιτική. Το θεωρητικό του έργο αποτέλεσε θεμέλιο για την οικοδόμηση των οραμάτων των ουτοπιστών το 19ο αιώνα και των μεταμοντερνιστών τον 20ο αιώνα.

Παράδειγμα αποτελεί η ομάδα Team 10, που μέσα από τα συνέδρια CIAM, με θέμα τη μοντέρνα αρχιτεκτονική (Congrès Internationales de l'Architecture Moderne), ξεκινούν να εκφράζουν μία νέα ιδέα για την πόλη και την κοινωνία, που διαφέρει σε λογική και ιεραρχία από τις ιδέες των μοντέρνων αρχιτεκτόνων. Με αφορμή την μελέτη αυτής της αρχιτεκτονικής ομάδας, η εργασία προσανατολίζεται στο νέο ρόλο που οι ίδιοι θέτουν για τον αρχιτέκτονα. Τον αρχιτέκτονα που σχεδιάζει, προτείνει και προσπαθεί να σκέφτεται με βάση την κοινωνία. Εκεί έρχεται και η σύγκριση της ιδέας αυτής με τη θέση του αρχιτέκτονα Yona Friedman. Ο

Friedman επαναπροσδιορίζει τον ρόλο του αρχιτέκτονα, αφήνοντας πολλές ελευθερίες και επιλογές στον άνθρωπο. Σημαντικό είναι να προσδιοριστεί τόσο ο ρόλος, αλλά ποια περιθώρια έχει ο αρχιτέκτονας. Παράλληλα από ελληνικής πλευράς θα μελετηθούν οι θεωρίες του Δεσποτόπουλου, που έρχεται να κατακρίνει έντονα τις θεωρίες των καταστασιακών. Με τη βασική του θέση -και αντίθεση με τους καταστασιακούς- να υποστηρίζει ότι η πόλη είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, άρα έτσι δεν επιδέχεται λύσεις ατομικές και ουτοπικές, έρχεται σε κόντρα με τους καταστασιακούς τις αντιλήψεις τους, περί μιας νέας πολεοδομίας που μπορεί να επιφέρει αλλαγές στην κοινωνική δομή.

3

4. ΠΛΑΤΩΝ (427π.Χ. – 347π.Χ)

Οι συνθήκες ζωής στις πρωτόγονες κοινωνίες και αργότερα η δουλεία, οι πόλεμοι και η βαρβαρότητα των αρχαίων κοινωνιών ανέπτυξαν πολλούς ουτοπικούς μύθους. Αλλά και στους φιλοσόφους συναντάμε ουτοπικές αντιλήψεις ή και ολόκληρα ουτοπικά σχεδιάσματα.

Το 431 π.Χ., με αφορμή το μεγαρικό ψήφισμα,¹ ξεκίνησε ο Πελοποννησιακός πόλεμος τον οποίο τον εξιστορεί με θαυμαστό τρόπο ο Θουκυδίδης² ο οποίος και κράτησε είκοσι επτά χρόνια. Στο μεγαλύτερο μέρος του ήταν αμφίροπος. Οι εχθροπραξίες διακόπτονταν από περιόδους ειρήνης, ώσπου το 404 π.Χ. οι Σπαρτιάτες πολιορκήσαν την Αθήνα και επέβαλλαν τους όρους τους. Η σχετικά μικρή σε χρόνο κυριαρχία των Σπαρτιατών και η πρόσκαιρη κατάλυση της αθηναϊκής δημοκρατίας δεν είχαν τόση σημασία όσην οι καταστροφές που προκάλεσε και στις δύο παρατάξεις ο πόλεμος και η φθορά των ελληνικών δυνάμεων σε βάρος της ελληνικής επικράτειας. Τελικώς, η σύγκρουση ανάμεσα σε Σπαρτιάτες και Αθηναίους έδωσε την δυνατότητα

¹ Με εισήγηση του Περικλή, η εκκλησία του δήμου είχε εγκρίνει ψήφισμα που απαγόρευε στους Μεγαρίτες να προσεγγίζουν τα λιμάνια των συμμαχικών πόλεων και να συναλλάσσονται στην αθηναϊκή αγορά. Έτσι, τα Μέγαρα, που συμμετείχαν στην Πελοποννησιακή Συμμαχία, καταδικάζονταν σε οικονομικό μαρασμό. Κακριδής (2006) κεφ. 3.1.Γ σημ. 74.

² Για τον Πελοποννησιακό πόλεμο βλ. Θουκυδίδου *Ιστορίαι* (μτφρ. Ελ. Βενιζέλου).

στην Περσία να ρυθμίζει με τις συμμαχίες και τον πλούτο τα θέματα της Ελλάδας.³

Ο Πλάτωνας θεωρείται από πολλούς ως ο ιδεολόγος της δουλοκτητικής κοινωνίας. Ωστόσο η Πολιτεία του Πλάτωνα είναι μια ουτοπία η οποία, παρά τον αριστοκρατικό χαρακτήρα της περιέχει εξισωτικές – κοινωνικές αντιλήψεις.

Στις ουτοπίες της αρχαιότητας κυριαρχεί η τάση για επιστροφή σε ιστορικά, προχωρημένες μορφές, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν τους εξαθλιωμένους σε επανάσταση⁴.

4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Ο Πλάτων γεννήθηκε στην Αθήνα το 428 π.Χ. και ανδρώθηκε μέσα στην περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου και των δραματικών γεγονότων που ακολούθησαν μετά την ήττα των Αθηναίων. Πέθανε σε ηλικία ογδόντα ή ογδόντα ενός ετών το 348-7 π.Χ.⁵ Πατέρας του ήταν ο Αρίστωνας, γιος του Αριστοκλή και η μητέρα του ήταν η Περικτιόνη, από παλιά αρχοντική γενιά που έφτανε μέχρι τον Σόλωνα.⁶ Η οικογένειά του ήταν μία από τις πιο γνωστές και αριστοκρατικές οικογένειες της Αθήνας, με ιδιαίτερη

³ βλ. Κακριδής (2006) κεφ. 3.1.Γ.

⁴ Ο χαρακτήρας και η κοινωνική λειτουργία της ουτοπίας, Ευτύχης Μπιτσάκης, σελ. 23

⁵ Taylor (2003), 19.

⁶ Τυχάινει να έχει καταγράψει την καταγωγή της μητέρας του και ο ίδιος ο Πλάτων στον *Τίμαιο*. Taylor (2003), 19.

παρουσία στα πολιτικά πράγματα, πάντοτε στο πλευρό των ολιγαρχικών. Ανάμεσα στους Τριάκοντα Τυράννους ήταν και ο εξάδελφος της μητέρας του Πλάτωνα, ο Κριτίας⁷. Καθοριστικής σημασίας υπήρξε η άνοδος και η πτώση του Κριτία ο οποίος ήταν και ηγέτης των Τριάκοντα Τυράννων, για την μεταστροφή των πολιτικών απόψεων του Πλάτωνα.

Αρχικά ο Πλάτων ήταν υπέρ της κίνησης των Τριάκοντα Τυράννων το 404 π.Χ., η οποία επέφερε και την κατάλυση της αθηναϊκής δημοκρατίας. Η κίνηση αυτή σκοπό είχε την εγκαθίδρυση ενός αριστοκρατικού καθεστώτος και απέδιδε την ήττα του πολέμου στον εκφυλισμό της αθηναϊκής δημοκρατίας.⁸ Ο ίδιος ο Πλάτων στην 7η Επιστολή, την οποία έγραψε στο τέλος της ζωής του δίνει μια αληθοφανέστερη ερμηνεία. Στο κείμενο αυτό αναφέρει ότι το 404-3 π.Χ., την εποχή που επικρατούσε το ολιγαρχικό καθεστώς, ο ίδιος σκόπευε να σταδιοδρομήσει ως πολιτικός. Οι συγγενείς του Κριτίας και Χαρμίδης τον προέτρεψαν να ασχοληθεί με την πολιτική, ο Πλάτων όμως περίμενε δει πρώτα ποια θα ήταν η πολιτική τους. Από πολύ νωρίς άρχισαν να δείχνουν σημάδια ανομίας και βίας, όμως την μεγαλύτερη απογοήτευση έλαβε ο ίδιος όταν οι ολιγαρχικοί προσπάθησαν να ενοχοποιήσουν τον φίλο του Σωκράτη

⁷ Ο Κριτίας, όπως ο Χαρμίδης και ο Αλκιβιάδης, ήταν σημαίνοντα στελέχη της αντιδημοκρατικής παράταξης. Ανήκαν όλοι στον στενό κύκλο του Σωκράτη, και στους πλατωνικούς διαλόγους εμφανίζονται με θετικό τρόπο, ως προικισμένοι και φερέλπιδες νέοι.

⁸ βλ. Κάλφας & Ζωγραφίδης (2006) κεφ. 7.3.

ως συνεργό στην παράνομη σύλληψη και εκτέλεση ενός συμπολίτη που ήθελαν να του κατάσχουν την περιουσία.⁹ Η αρνητική γνώμη του Πλάτωνα για την δημοκρατία εδραιώθηκε, όταν είδε τους ηγέτες της παλινόρθωσης, μετά τη πτώση των Τριάκοντα, να σέρνουν σε δίκη τον Σωκράτη το 399 π.Χ. και να τον οδηγούν στον θάνατο. Απογοητευμένος τόσο από την δημοκρατία όσο και από την ολιγαρχία, συνεχίζει να ενδιαφέρεται για την πολιτική. Ωστόσο ο Πλάτων προσπάθησε να συνδέσει την θεωρία και την πράξη στην ιδανική πολιτεία που οραματίζεται στην Πολιτεία. Αυτό μαρτυρούν τα ταξίδια του στην Σικελία αλλά και η απόφασή του να ιδρύσει την Ακαδημία.¹⁰

4.2 Η ΙΔΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ο Πλάτων στην 7^η Επιστολή του αναφέρει: *«Οι γραπτοί νόμοι και τα ήθη είχαν διαφθαρεί σε τέτοιο βαθμό ώστε εμένα που ήμουν πρώτα γεμάτος ζήλο για να ασχοληθώ με τα κοινά, επειδή έκρινα αυτήν την κατάσταση και έβλεπα ότι τα πάντα προχωρούσαν άτακτα και χωρίς συνοχή, στο τέλος μ' έπιασε ίλιγγος και μολονότι συνέχιζα να εξετάζω με ποιον τρόπο θα βελτιώνονταν αυτά και όλη η πολιτική ζωή, πάντα περίμενα την κατάλληλη στιγμή για να δράσω.*

⁹ Taylor (2003), 20-22. Για την αναφορά του Πλάτωνα στο θέμα αυτό βλ. Πελεγρίνης (2004), 1124-1125.

¹⁰ βλ. Κάλφας & Ζωγραφίδης (2006) κεφ. 7.3.

Τελικά όμως κατάλαβα ότι όλες οι σύγχρονες πολιτείες κυβερνώνται κακά, διότι η νομοθεσία τους είναι σχεδόν αθεράπευτη, χωρίς ενεργητική προετοιμασία συνδυασμένη με κάποια τύχη. Και αναγκάστηκα να πω, επαινώντας την ορθή φιλοσοφία, ότι χάρη σ' αυτήν μπορούμε ν' αναγνωρίσουμε ό,τι είναι ορθό, τόσο στα ζητήματα της πόλης όσο και στα ιδιωτικά ζητήματα· επομένως, το ανθρώπινο γένος δεν θα δώσει τέλος στις συμφορές του προτού η γενιά αυτών που μέσα σε καθεστώς ορθότητας και αλήθειας, επιδίδονται στη φιλοσοφία έλθει στην πολιτική εξουσία ή αυτοί που βρίσκονται στην εξουσία σε διάφορες πόλεις επιδοθούν πραγματικά στην φιλοσοφία δυνάμει κάποιας θείας δωρεάς». (7^η Επιστολή 325e-326b)

Κύριο μέλημα του Πλάτωνα είναι η σύνθεση της ιδανικής πολιτείας και η θεμελίωσή της. Η Πολιτεία του που αποτελείται από 10 βιβλία πραγματεύεται αυτήν την ιδανική πολιτεία αλλά κυρίως το θέμα της δικαιοσύνης.¹¹ Η Πολιτεία από μορφολογική άποψη είναι ένας διάλογος που υποτίθεται ότι αφηγείται ο Σωκράτης σε κάποιους ακροατές, οι οποίοι τον ακούν σιωπηλοί την συζήτηση που ίδιος είχε με τους συνομιλητές του. Η συζήτηση αυτή που αφηγείται ο Σωκράτης είχε γίνει την προηγούμενη μέρα στον Πειραιά, στο σπίτι του Κέφαλου ενός πλούσιου μετοίκου από τις Συρακούσες.

¹¹ Σκουτερόπουλος (2002), 14.

Το πρώτο βιβλίο της *Πολιτείας* ο Πλάτων ξεκινάει με τον ορισμό που ακόμα βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο της ιδεώδους κοινωνίας και πολιτείας, η οποία είναι άκρως αυταρχική. Ειδικότερα, ο ιδανικός άνθρωπος που ζει στην ιδεώδη κοινωνία έχει ως βασικό του μέλημα την αφοσίωση του στο κοινωνικό σύνολο και κατέχει κάποιο ρόλο μέσα σε αυτή βάσει του οποίου απομακρύνεται από το ατομικό συμφέρον και γενικά ότι έχει να κάνει με την ατομική πρόοδο και δρα συλλογικά.¹² Πρέπει να αποδοθεί σε κάποιον αυτό που του οφείλεται ή κάποιος να κάνει καλό στους φίλους και κακό στους εχθρούς.¹³ Αυτό σημαίνει ότι οι πράξεις προσβλέπουν στην επίτευξη του κοινού καλού και της κοινής προόδου μόνο μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας. Η *Πολιτεία* θεωρείται από πολλούς ότι «αποτελεί το προσχέδιο για μια μελλοντική κοινωνία».¹⁴ Ένα μεγάλο τμήμα του διαλόγου εκτυλίσσεται στο να αποδοθεί μια απάντηση στην άποψη που υποστηρίζει ο Θρασύμαχος, λέγοντας ότι «ο άδικος βίος αξίζει περισσότερο από τον δίκαιο»¹⁵. Κατά τον Πλάτωνα, ο Θρασύμαχος κλόνιζε με τις απόψεις του μαζί με άλλους φιλοσόφους την έννοια της δικαιοσύνης με τις ακραίες απόψεις τους περί δικαιοσύνης. Υποστήριζε ότι κανείς άνθρωπος με νοημοσύνη δεν θα έδινε μεγάλη βάση στα κριτήρια ή στα πρότυπα από την στιγμή που θα μπορούσε να λειτουργεί ενάντια αυτών και να μην τιμωρείται

¹² Annas (2006), 13.

¹³ Said & Tredre & Le Boulluec (2001), 277.

¹⁴ Annas (2006), 13.

¹⁵ Annas (2006), 17.

κιάλας.¹⁶ Η δικαιοσύνη δεν είναι παρά ένα παιχνίδι αφρόνων και είναι παράλογο να δρα κανείς ενάντια στα συμφέροντά του.

4.3 ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

«Ο Θεός δημιουργώντας αυτούς που είναι ικανοί να κυβερνούν, έριξε χρυσό μέσα τους από τη γέννησή τους, γι' αυτό είναι οι πιο πολύτιμοι· σε όσους είναι επίκουροι έβαλε ασήμι· σίδηρο και χαλκό έβαλε στους γεωργούς και στους άλλους τεχνίτες. Και λόγω συγγένειας θα γεννάτε ως επί το πλείστων όμοιούς σας, αλλά μερικές φορές θα βγαίνει ασήμι από χρυσάφι κι από το ασήμι χρυσάφι, το ίδιο και με όλα τα άλλα, το ένα από το άλλο. Η πρώτη και κύρια εντολή του Θεού στους άρχοντες είναι να μην γίνουν κανενός άλλου πράγματος τόσο καλοί φύλακες και κανένα άλλο πράγμα να μην προσέχουν τόσο άγρυπνα όσο τους απογόνους, κοιτάζοντας τι λογής μέταλλο έχει προσμειχθεί στην ψυχή τους κι αν κάποιος δικός τους απόγονος έχει μέσα του χαλκό ή σίδηρο, να μην αισθανθούν γι' αυτόν οίκτο με κανέναν τρόπο, αλλά να του δώσουν την θέση που ταιριάζει στην φύση του» (3.415a).

Στην ιδανική πολιτεία ο πολίτης πρέπει να διαθέτει τέσσερις αρετές: σοφία, ανδρεία, σωφροσύνη και δικαιοσύνη (4.427e10): κάθε μέλος της κοινωνίας

¹⁶ Annas (2006), 18.

ή ολόκληρη κοινωνική τάξη θα πρέπει να επιτελεί τον ρόλο που τους αρμόζει και τους έχει τρόπο ανατεθεί μέσα σε αυτήν, χωρίς να εμποδίζει τη λειτουργία των άλλων και να ξεφεύγει από το πλαίσιο που έχει οριστεί για τον ίδιο ή τους ίδιους, χωρίς δηλαδή να είναι πολυπράγμων, γράφει χαρακτηριστικά: «μὴ πολυπραγμονεῖν δικαιοσύνη ἐστί» (4.433a). Ο Πλάτων ισχυρίστηκε ότι οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν ενάρετοι μέσω της παιδείας την οποία είναι υποχρεωμένη η πολιτεία να τους προσφέρει ανάλογα με την ψυχική τους κατάσταση.¹⁷ Διέκρινε λοιπόν την ψυχή του ανθρώπου σε τρία μέρη το λογιστικό, το θυμοειδές και το επιθυμητικό. Το λογιστικό μέρος είναι το ανώτερο μέρος της ψυχής το εξευγενισμένο. Ο ρόλος του λογιστικού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ηγεμονικό αφού κυβερνά την ψυχή¹⁸ (4.441e, 4.442c), κατέχοντας τη γνώση ενώ παράλληλα έχει επίγνωση του συμφέροντος του ανθρώπου. Η αρετή που χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο μέρος της ψυχής δεν θα μπορούσε να ήταν άλλη από την σοφία, ενώ αναφέρεται χαρακτηριστικά ως «φιλόσοφον» και «φιλομαθές» 3.376b. Το θυμοειδές βρίσκεται στην δεύτερη θέση και είναι εκείνο το μέρος της ψυχής που έχει να κάνει με τα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το συγκεκριμένο μέρος παραπέμπει σύμφωνα με τις λειτουργίες του σε αυτό που στη σύγχρονη εποχή θεωρείται ψυχή. Η κύρια αρετή για το θυμοειδές είναι για τον Πλάτωνα η

¹⁷ Πελεγρίνης (1998), 67.

¹⁸ Annas (2006), 162.

ανδρεία.¹⁹ Το τελευταίο μέρος της ψυχής είναι το επιθυμητικό από το οποίο υπαγορεύονται τα πάθη τις ανάγκες του σώματος την επιθυμία για φαγητό και ποτό και γενικά όλες αυτές τις απολαύσεις που έχουν να κάνουν με την υλική φύση του ανθρώπου. Η αρετή του επιθυμητικού μέρους της ψυχής κατά τον Πλάτωνα αποτελεί η σωφροσύνη.²⁰ Οι πλατωνικές αυτές αρετές είναι είδη ανθρώπινης αρετής, δηλαδή είναι ποιότητες όπως ονομάζονται, που τις κατέχουν μόνο οι αγαθοί, ανεξαρτήτου φύλου, άνδρας ή γυναίκα και τους προσδίδουν ανδρεία, ευγένεια και καλοσύνη.

Στο 4.428a10 ο Πλάτων μέσα από τα λόγια του Σωκράτη, αναφέρει την αρετή της σοφίας ως το πρώτο πράγμα το οποίο διακρίνεται καθαρά αναφορικά με το αντικείμενο της συζητήσεως τους: «κατάδηλον εἶναι ἡ σοφία». Η σοφία διακρίνεται στον άνθρωπο μέσα από την δυνατότητα της ορθής κρίσεως, από μέρους της πόλεως. Αυτό φυσικά είναι απόρροια της γνώσης όπως προαναφέρθηκε, αφού η αρετή για τον Πλάτωνα είναι γνώση, την οποία κατέχουν οι επικεφαλής της πολιτείας, οι φιλόσοφοι, που ασκούν την πολιτική εξουσία και ανήκουν στην ανώτερη τάξη. Όλοι οι υπόλοιποι πολίτες οφείλουν να υπακούν σε αυτούς.²¹ Έτσι σύμφωνα με το παράδειγμα που δίδεται, η ξυλουργική γνώση δεν δύναται σε καμία των περιπτώσεων να χαρακτηριστεί σοφή (4.428c). Κατά τον ίδιο τρόπο αποκλείει από την σοφία την κατοχή

¹⁹ Πελεγγρίνης (1998), 67.

²⁰ Annas (2006), 165.

²¹ Πελεγγρίνης (1998), 67.

οποιασδήποτε τέχνης, για να καταλήξει στην ορθή κρίση των επικεφαλής της πολιτείας (4.428c), οι οποίοι θεωρούνται ως αρμόδιοι να κατέχουν την αληθινή σοφία. Τους ονομάζει, μάλιστα, ως τέλειους φύλακες («τελέους φύλακας ὀνομάζομεν», 4.428d) της πόλης. Οι ίδιοι αποτελούν, όπως είναι φυσικό άλλωστε, την πλέον ολιγάριθμη κοινωνική ομάδα και βάσει της γνώσεως, η οποία είναι δοσμένη από τη φύση, άρχουν στους υπολοίπους. (4.428b1-429a7). Επιβάλλεται να είναι κύριο χαρακτηριστικό των Φυλάκων, το οποίο εξασφαλίζει σύνεση και ορθή κρίση και τους καθιστά τέλειους άρχοντες. Αυτοί με την σειρά τους θα μετουσιώνουν τη σοφία σε ορθή πολιτική πράξη, και με τον τρόπο αυτό θα γίνεται χαρακτηριστικό ολόκληρης της κοινότητας.

Η δεύτερη αρετή είναι η ανδρεία (4.429a8). Οι φύλακες-επίκουροι της πόλης που τους καθοδηγεί το θυμοειδές μέρος της ψυχής και η αρετή που τους διακρίνει είναι η ανδρεία, θα πρέπει να διασφαλίζουν την εσωτερική τάξη και την αίσθηση ασφάλειας στην πόλη ενώ ταυτόχρονα να την προστατεύουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο από τους διάφορους εξωτερικούς κινδύνους, αφού κατέχουν την αρετή της ανδρείας. Παρατίθεται μία παρομοίωση των βαφίων, των βαφών και του βαψίματος με τους στρατιώτες, καθώς και τις αντιλήψεις που τους περνούν μέσα από την εκπαίδευσή τους (4.429d). Με μία επιδέξια προσέγγιση, παρατηρούμε ότι συνδέει το άνθος, δηλαδή την λαμπρότητα, την στιλπνότητα του

χρώματος, το οποίο αν χρησιμοποιηθεί στην βαφή καλά, γίνεται ανεξίτηλο και δεν αφαιρείται, με τους νέους που θα υπηρετήσουν την θητεία τους, εκπαιδευόμενοι με μουσική και γυμναστική. Ταυτοχρόνως, οι νέοι αυτοί οπλίτες θα δέχονται τους νόμους σαν βαφή της ψυχής. Εξάλλου, ο χαρακτήρας που έχουν αποκτήσει, όπως και η ανατροφή που τους έχει δοθεί, τους κάνουν ικανούς να υπακούν και να διαφυλάττουν την «βαφή» τους. (4.429a8-430c6). Η πόλη είναι σοφή, επειδή οι άρχοντές της, οι φιλόσοφοι-βασιλείς είναι σοφοί και την καθοδηγούν προς το αγαθόν. Είναι επίσης ανδρεία, για τον λόγο του ότι οι φύλακες-επίκουροι είναι ανδρείοι και μπορούν να υπερασπιστούν αφενός μεν τη εδαφική της ακεραιότητα αφετέρου δε τις αξίες που προβάλλει το εκπαιδευτικό της σύστημα.

Η πολιτεία χαρακτηρίζεται από σωφροσύνη, για το γεγονός ότι ανάμεσα στις τρεις τάξεις βασιλεύει η αρμονία, προκύπτουσα από την υποταγή της κατώτερης στις ανώτερες. Είναι ακόμη δίκαιη, επειδή το κάθε στοιχείο εκπληρώνει τη λειτουργία του δίχως να παρακωλύει την αντίστοιχη λειτουργία των άλλων. Η τρίτη λοιπόν αρετή, είναι η σωφροσύνη, η οποία δεν υπάρχει σε κάποια από τις τρεις τάξεις των πολιτών αλλά πρέπει να υπάρχει στο σύνολο της πολιτείας από τους πιο αδύναμους πολίτες ως τους δυνατότερους (4.432a4). Η σωφροσύνη επιτυγχάνεται όταν τόσο οι κυβερνώντες όσο και οι κυβερνώμενοι τυγχάνουν της ίδιας γνώμης ως προς το ποιοι είναι

σωστό και δίκαιο να είναι επικεφαλής της πόλης. Κατά συνέπεια, η έννοια της σωφροσύνης εκτείνεται σε όλη την πολιτεία, αποτελώντας το στοιχείο εκείνο της ομοφωνίας και της αρμονικής συνύπαρξης των τάξεων που την απαρτίζουν. (4.430d1-432b1). Οι δημιουργοί θα πρέπει να παράγουν τα οικονομικά αγαθά της πόλης, τα οποία είναι απαραίτητα για την εξασφάλιση του βιοπορισμού όλων των τάξεων, ακολουθώντας τις υποδείξεις των δύο υπόλοιπων τάξεων, αφού κατέχουν την αρετή της σωφροσύνης. Ασχολούνται με χειρωνακτικές εργασίες και είναι προορισμένοι για την παραγωγή υλικών αγαθών.²²

Μετά την σωφροσύνη αναδεικνύεται η τέταρτη αρετή, η δικαιοσύνη (4.432b5). Η δικαιοσύνη που αποτελεί τον θεμέλιο λίθο, βάσει του οποίου θεμελιώνεται όλο το οικοδόμημα της ιδανικής Πλατωνικής Πολιτείας. Βασική αρχή της δικαιοσύνης, όπως την αντιλαμβάνεται ο Πλάτων, αποτελεί το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι μέσα στην πολιτεία, κάθε πολίτης και κάθε τάξη ασχολείται και εργάζεται μόνον στον τομέα του και αποκλειστικά με το αντικείμενό του. Για κάθε δραστηριότητα όμως που επρόκειτο να αναλάβει κανείς, θα πρέπει να συμβουλευτεί πρώτα τον επαίοντα.²³ Ο Σωκράτης την ορίζει ως την ενασχόληση κάποιου με το «οικείο» του, δηλαδή τη δουλειά του. Αυτό θα τον αποτρέψει με το να ασχολείται με ανάρμοστες εργασίες. Ειδικά

²² Πελεγγρίνης (1998), 67.

²³ Πελεγγρίνης (1998), 69.

η πολυπραγμοσύνη (4.434b7), ανάμεσα στις τάξεις που αποτελούν την πόλη, θεωρείται ζημιογόνος. Φθάνει δε, μέχρι του σημείου να την χαρακτηρίσει κακούργημα. Το σκεπτικό είναι ότι ο καθένας προσφέρει αυτό που δύναται από το πόστο του, ενώ παράλληλα συνεισφέρει στην αρμονική συνύπαρξη και στην κοινωνική πρόοδο. (4.432b5-434c6).

4.4 Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η πολιτεία είναι υποχρεωμένη κατά τον Πλάτωνα, να προσφέρει την προσήκουσα παιδεία εξίσου στα αγόρια και στα κορίτσια. Άλλωστε όπως θεωρεί ο Πλάτων, η εκπαίδευση που θα κάνει έναν άνδρα καλό φύλακα, μπορεί να κάνει και μια γυναίκα αφού η αρχική τους φύση είναι ίδια.²⁴ Έτσι θα πρέπει να προστατεύει όλα τα παιδιά και να τα έχει υπό την εποπτεία της από την στιγμή της γέννησής τους, έτσι ούτε οι γονείς να γνωρίζουν ποια είναι τα α δικά τους παιδιά αλλά ούτε και τα παιδιά ποιοι είναι οι γονείς τους. Με αυτήν την μέθοδο, όλα τα παιδιά θα αποκαλούν πατέρα ή μητέρα τους μεγάλους και αντίστοιχα οι μεγάλοι θα έχουν όλα τα παιδιά σαν να ήταν δικά τους.²⁵

Η παιδεία με την σειρά της είναι ανάλογη με την ψυχική κατάσταση του κάθε πολίτη, δηλαδή χωρίζεται και αυτοί όπως και οι τάξεις των πολιτών.

²⁴ Πελεγγρίνης (1998), 68.

²⁵ Πελεγγρίνης (1998), 68.

Οι κοινοί πολίτες που ορίζονται από το επιθυμητικό μέρος της ψυχής θα περιορίζονται στην εκμάθηση πρακτικών τεχνών που θα τους βοηθήσουν να παράγουν τα υλικά αγαθά προς όφελος της πόλης.²⁶ Οι φύλακες-επίκουροι που η συμπεριφορά τους ορίζεται από το θυμοειδές μέρος της ψυχής θα διδάσκονται εμπειρικές επιστήμες και μαθηματικά. Και τέλος οι φιλόσοφοι, οι κυβερνήτες της πολιτείας, πέρα από τα μαθηματικά θα ασκούνταν στην φιλοσοφία, μέσω της οποίας θα έφθαναν στην γνώση των ιδεών²⁷ και κατ' επέκταση στην αλήθεια των πραγμάτων.²⁸

Στην εκπαίδευση των νέων σημαντικό ρόλο έπαιζαν και οι τέχνες, υπό την αυστηρή επιλογή αυτών. Για τον Πλάτωνα θα πρέπει λοιπόν, να καταργηθεί η διδασκαλία των ομηρικών επών και του διδακτικού έπους του Ησιόδου, γιατί εμφανίζουν τους θεούς να συμπεριφέρονται με αισχρο τρόπο.²⁹ Επίσης

²⁶ Πελεγρίνης (1998), 68.

²⁷ Η πραγματικότητα διαιρείται σε δύο επίπεδα τον αισθητό και τον ιδεατό κόσμο. Ο αισθητός κόσμος διακρίνεται για την μεταβλητότητά του ενώ ο κόσμος των ιδεών εμπεριέχει τις ιδέες που αποτελούν και την αλήθεια των πραγμάτων, είναι τα όντως όντα. Ο αισθητός κόσμος στον οποίο ζει ο άνθρωπος είναι ένας πλασματικός κόσμος γεμάτος πλάνες. Όλα όσα υπάρχουν γύρω μας είναι κακέκτυπα των ιδεών απεικασματα των όντως όντων που τους μοιάζουν μόνο κατά προσέγγιση. βλ. Πελεγρίνης (1998), 55-61.

²⁸ Πελεγρίνης (1998), 68-69.

²⁹ Πελεγρίνης (1998), 74.

θα πρέπει να απαγορευθεί η δραματική ποίηση καθώς στο δράμα διαπράττονται φόνοι και αισχρές πράξεις που διαφθείρουν το ήθος των νέων. Από τα είδη της μουσικής θα πρέπει να αποβληθεί το λυδικό και ιωνικό μέλος αφού καλλιεργούν στην ψυχή θλίψη και μαλθακότητα.³⁰ Η τέχνη απέχει τρεις βαθμούς από την αλήθεια και δημιουργεί ψεύτικες δόξες. Τα δημιουργήματα των τεχνών είναι απομιμήσεις των αισθητών πραγμάτων.³¹

4.5 ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Τα πολιτεύματα, τα οποία διακρίνει ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία*, είναι η αριστοκρατία, η τιμοκρατία, η ολιγαρχία, η δημοκρατία και η τυραννία. Τα πολιτεύματα αυτά έχουν ως αφετηρία τους την δίκαιη πολιτεία αλλά όπως όλα τα πράγματα που ανήκουν στον αισθητό κόσμο, υπόκεινται στον νόμο της φθοράς και της παρακμής, με αποτέλεσμα να απομακρύνονται από

³⁰ Πελεγρίνης (1998), 74.

³¹ Η απεμπόληση της τέχνης του Πλάτωνα αμφισβητήθηκε από μεταγενέστερους φιλοσόφους όπως ο Αριστοτέλης. Για τον Αριστοτέλη η ποίηση αναφέρεται σε καθολικές ιδέες και αξίες. Πελεγρίνης (1998), 75. Δεν πρέπει να ξεχνάμε και τον ορισμό της τραγωδίας που γράφει ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του: «Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν». (Αριστοτέλης, *Περὶ ποιητικῆς*, κεφ.6, 1449b 24-28).

το πρότυπο, την ιδανική πολιτεία.³² Ο Πλάτων ξεκινάει από τη διαπίστωση ότι εφόσον το πολίτευμα της ιδανικής του πολιτείας είναι άριστο, τα υπόλοιπα πολιτεύματα θα πρέπει κατ' ανάγκη να είναι ελαττωματικά (8.544a). Διακρίνει τέσσερα τέτοια πολιτεύματα: την τιμοκρατία, την ολιγαρχία, τη δημοκρατία και την τυραννία (8.544c). Η αριστοκρατία αποτελεί την μορφή του πολιτεύματος με την οποία δημιουργείται στον αισθητό κόσμο, ο οποίος είναι γεμάτος με απατηλά είδωλα των ιδεών, η δίκαιη πολιτεία κατά προσέγγιση, πράγμα που συνάδει και με την θεωρία των ιδεών³³.

4.5.1 Αριστοκρατία

Η αριστοκρατία υπόκειται και αυτή στο νόμο της παρακμής όπως όλα τα αισθητά (8.546a) και η παρακμή αυτή προκαλείται από την δημιουργία διαφωνιών ανάμεσα στα μέλη της κυρίαρχης αριστοκρατικής τάξης, των λίγων που ασκούν την εξουσία. Ο λόγος αυτός της διαφωνίας δεν διευκρινίζεται ιδιαίτερα, ως λόγος υποδεικνύονται οι ιδιοτελείς σκοποί και προσωπικά συμφέροντα. Σημαντικό ρόλο στη παρακμή της αριστοκρατίας αποτελεί η θέσπιση της ατομικής περιουσίας και οι έριδες που αυξάνονται μεταξύ των αρχόντων και των κατωτέρων τους σε σχέση με αυτή. Έτσι θα προέλθει ένα ανακάτεμα που θα προξενεί

³² Δεσποτόπουλος (1998), 134.

³³ βλ. σημ. 35.

ανομοιογένεια και ανωμαλία στη λειτουργία και τις δομές της Πολιτείας (8.547a,b,c). Η μετάβαση από την αριστοκρατία, την πολιτεία που κυβερνούν οι άριστοι στο αμέσως επόμενο πολίτευμα, την τιμοκρατία, οφείλεται στη φθορά στην οποία υπόκειται η ιδανική πολιτεία, όπως κάθε ζωντανός οργανισμός. Η αλλαγή αυτή, η φθορά, εκφράζεται ως μια ανισορροπία στην έκφραση ενός από τα τρία συστατικά μέρη της ψυχής, του θυμοειδούς (8.546a). Η μετάβαση από την αριστοκρατία στην τιμοκρατία γίνεται μέσα από την διαφοροποίηση αυτών που ασκούν την πολιτική εξουσία. Ωστόσο, χάνουν τον προσανατολισμό τους, ο οποίος είναι η αναζήτηση και η εξασφάλιση του κοινού καλού, όταν εμφανίζουν συμπτώματα διαφθοράς και όταν επιδιώκουν ιδιοτελείς σκοπούς. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, αυτό συμβαίνει όταν αποκτούν ατομική ιδιοκτησία και όταν αυτοσκοπός τους γίνεται η αύξηση της περιουσίας τους (8. 545d).

4.5.2 Τιμοκρατία

Μετά λοιπόν την διανομή της γης και των περιουσιακών στοιχείων μεταβαίνουμε αυτό της τιμοκρατίας ή τιμαρχίας (8.545c). Η τιμοκρατία, συνιστά το πολίτευμα το οποίο καταργεί την κοινοκτημοσύνη και οι άρχοντες κατέχουν ατομική ιδιοκτησία, την οποία επιδιώκουν να αυξήσουν με κάθε δόλιο μέσο, στρεφόμενοι ενάντια στους

αδύναμους πολίτες. Μεγάλη σημασία σε αυτό το πολίτευμα έχει η καταξίωση στον πόλεμο και η ευρύτερη επιδίωξη τιμών (8.549a). Ο τιμοκρατικός άνθρωπος πρέπει να είναι πιο αυθάδης και κάπως πιο άμουσος, αν και θα αγαπά τη μουσική· θα αγαπά επίσης τους λόγους και τα ακροάματα, αλλά ο ίδιος δεν θα έχει καμιά ρητορική ιδιοφυΐα (8.549a). Το πολίτευμα της τιμοκρατίας είναι μιλιταριστικό και για το λόγο αυτό ο Πλάτωνας το ονομάζει Κρητική και Λακωνική Πολιτεία (8.544c). Η ηγεσία του τιμοκρατικού πολιτεύματος διακατέχεται από το θυμοειδές μέρος της ανθρώπινης ψυχής και για αυτό χαρακτηρίζεται φιλόδοξη και ματαιόπονη. Αίτια της παρακμής του πολιτεύματος της τιμοκρατίας αποτελούν ο δόλος και η πανουργία, τα οποία προκαλούνται εύκολα από ένα πολίτευμα που είναι προσανατολισμένο στον πόλεμο και στον ατομικό πλουτισμό των φυλάκων. Σύμφωνα με αυτό τον τρόπο σκέψης στα πλαίσια του τιμοκρατικού πολιτεύματος υποβαθμίζεται σταδιακά η έννοια της αρετής και παίρνει την πρώτη αξιολογική θέση η έννοια του πλούτου. Έτσι λοιπόν μέσα σε αυτό το κυνήγι του πλούτου το τιμοκρατικό πολίτευμα παρακμάζει και μεταβάλλεται σε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα. Όσο η τιμαρχία προάγει τον πλούτο έναντι της αρετής, τόσο η μετάβαση στην ολιγαρχία φαντάζει αναπόφευκτη (8.544c-550e). Η χρήση ένοπλης βίας αλλά και το ενδεχόμενο πραξικοπήματος είναι μονόδρομος.³⁴

³⁴ Δεσποτόπουλος (1980), 106-107.

4.5.3 Ολιγαρχία

Στην ολιγαρχία κυβερνούν οι πλούσιοι ενώ οι φτωχοί δεν έχουν μερίδιο στην εξουσία και έτσι το πολίτευμα βασίζεται στην εκτίμηση των περιουσιών. Ο άνθρωπος έχει παραδώσει την εξουσία πάνω στον εαυτό του στο θυμοειδές και φιλόδοξο μέρος της ψυχής του, που κι αυτό είναι το μέσον ανάμεσα στο λογιστικό και στο επιθυμητικό· και έτσι έγινε άνθρωπος υπεροπτικός και φιλόδοξος (8.550b). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πλούσιοι θα βάζουν ένα χρηματικό ποσό ως απαραίτητο ελάχιστο όριο για την είσοδό τους στο χώρο της εξουσίας (8.551b). Όσο τιμώνται στην πόλη τα πλούτη και οι πλούσιοι τόσο θα περιφρονούνται η αρετή και οι χρηστοί άνθρωποι (8.551a). Η μετάβαση από την Τιμοκρατία στην Ολιγαρχία γίνεται με αύξηση της συσσώρευσης του πλούτου και παράβασης των, θεσμοθετημένων νόμων, από τους λίγους και μετά από τους πολλούς που θα ακολουθήσουν λόγω κυρίως μίμησης (8.550e). Οι κάτοχοι της άσκησης πολιτικής εξουσίας θα ψηφίζουν νόμους για την αποζημίωσή τους και θα επιβάλλουν αν χρειάζεται τον νόμο με τη βία, με τα όπλα ή απειλές, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους σε κανένα βαθμό την έννοια της δικαιοσύνης και φυσικά χάνοντας την αίσθηση του μέτρου. Οι κοινωνικές τάξεις χωρίζονται με βάση τα οικονομικά κριτήρια υπάρχουν οι πολύ πλούσιοι και οι πένητες («οί μὲν ὑπέρπλουτοι ἦσαν, οἱ δὲ παντάπασι πένητες», 8.552b). Οι πρώτοι χωρίς

ενδοιασμούς εκμεταλλεύονται με κάθε τρόπο τους δεύτερους. Υπάρχει έτσι ο κίνδυνος η πόλη να μην μπορεί να ανταπεξέλθει ούτε στον πόλεμο εξαιτίας αυτού του ακραίου διπολισμού. Σε αυτήν την πόλη εισέρχεται για πρώτη φορά το μικρόβιο της πολυπραγμοσύνης το να καταπιάνεται δηλαδή κανείς με πολλά, υπονομεύοντας έτσι τη βασική αρχή της δικαιοσύνης, καθώς και της ραθυμίας (τεμπελιάς), όπου κάποιος δεν ασχολείται με τίποτα ξοδεύοντας απλά αυτά που έχει. Σε αυτήν την πόλη αρχίζουν να εμφανίζονται επίσης κλέφτες, λωποδύτες, ιερόσυλοι όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πλάτωνας. Εδώ εμφανίζεται για πρώτη φορά ο τύπος του «κηφῆνα» (8.552c). Βλέποντας ένας νέος τον πατέρα του σε ένα τιμοκρατικό πολίτευμα να έχει οικονομικές δυσκολίες, εγκαταλείπει την περηφάνια και τη γενναιότητα από την ψυχή του και επιθυμεί να πλουτίσει και να αποκτήσει περιουσιακά στοιχεία. Έτσι η συμπεριφορά του ορίζεται από το επιθυμητικό μέρος της ψυχής που έχει να κάνει με τις υλιστικές επιθυμίες και το σώμα. Το λογιστικό μέρος επικεντρώνεται στο πως αυτός θα πλουτίσει, υλοποιώντας τις ανάγκες του επιθυμητικού. Έτσι, αυτός που ήταν προηγουμένως φιλόδοξος γίνεται τώρα φιλοχρήματος (8.551a) και κατά κάποιο τρόπο μπορεί να θεωρηθεί ότι το άτομο διολισθαίνει από κάτι το ανώτερο σε κάτι το ευτελές. Θα βάζει πάνω από όλα το χρήμα μόνον για τον εαυτό του και τις επιθυμίες του όμως θα είναι οικονόμος και εργατικός. δεν θα θέλει να ξοδεύει χρήματα για

τη δόξα και τους αγώνες αυτού του είδους, και θα φοβάται να ξυπνήσει μέσα του τις ξοδευτικές επιθυμίες και να τις προσκαλέσει σε βοήθειά του και σε σύμπραξη. διαγωνίζεται λοιπόν με πολύ λίγο μέρος από τα δικά του, δηλαδή ολιγαρχικά, κι έτσι πάντοτε νικιέται, αλλά και πάντοτε μένει πλούσιος (8.555b). Η αρμονία των τριών μερών της ψυχής θα είναι πλέον κάτι ασύλληπτο (8.555a) για το συγκεκριμένο άτομο όπως επίσης και η επίτευξη της δικαιοσύνης όπως την εννοεί ο Πλάτωνας.

4.5.4 Δημοκρατία

Η μετάβαση από την Ολιγαρχία στην Δημοκρατία γίνεται λόγω της αυξημένης απληστίας για χρήμα και την ανάγκη να είναι κανείς πλουσιότερος (8.555b,c). Ξεκινώντας από την επιδίωξη των πλουσίων να γίνουν πιο πλούσιοι, αυτοί θα βρουν πρόσφορο έδαφος στη τοκογλυφία δανείζοντας τους φτωχούς που έχουν και αυτοί τις δικές του ανάγκες, που δημιουργήθηκαν όμως με την συγκαλυμμένη παρότρυνση και με ύπουλο τρόπο από τους ίδιους τους πλούσιους (8.555c). Δημιουργούνται λοιπόν ομάδες κερδοσκόπων από τη μια και δυστυχησμένων φτωχών από την άλλη που έχουν στο μυαλό τους την επιθυμία να επαναστατήσουν ενάντια σε αυτούς που κατέχουν το σύνολο της περιουσίας. Για να υπάρξει μια τάξη και να αποφευχθεί το μίσος μεταξύ των δύο ομάδων, απαγορεύοντας στους ιδιώτες να διαθέτουν την περιουσία τους όπως τους αρέσει,

είτε με κανένα άλλο μέσον από εκείνα που προλαβαίνουν όλα αυτά τα δεινά (8.556a), ενώ οι ιδιωτικές συναλλαγές θα έπρεπε να γίνονται με τον κίνδυνο του ίδιου του δανειστή και όχι του δανειολήπτη (8.556b). Έτσι οι εξαθλιωμένοι φτωχοί θα διαπιστώσουν την αδυναμία των πλουσίων μέσα στην ασθενικότητα και τρυφηλότητα που ζουν και θα συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν εύκολα να τους απομακρύνουν με βοήθεια από άλλες δημοκρατικές πόλεις (8.556e). Εδώ αναπτύσσεται ο εσωτερικός διχασμός στην Πολιτεία και ξεκινούν οι έριδες και οι πόλεμοι. Όταν οι φτωχοί έχουν υπερισχύσει και εφόσον έχουν υποφέρει ακριβώς λόγω της κατάστασης που είχε δημιουργηθεί, θα δώσουν τα ίδια δικαιώματα και συμμετοχή σε αξιώματα σε όλους τους πολίτες στη βάση της ισότητας. Όλοι τους είναι ελεύθεροι, και επικρατεί στην πολιτεία πλήρης ελευθερία και παρρησία και εξουσία να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει. Όπου όμως υπάρχει αυτή η εξουσία, είναι φανερό ότι κάθε πολίτης θα διαθέτει και θα κανονίζει τη ζωή του όπως του αρέσει (8.557b). Επομένως θα υπάρχει μέσα σε αυτή την πολιτεία παρά πολύ μεγάλη ποικιλία ανθρώπινων τύπων και χαρακτήρων (8.557c). Είναι χαρακτηριστικό ότι υπό αυτό το πολίτευμα, ακριβώς λόγω της ελευθερίας και της ανεκτικότητας που το χαρακτηρίζει, μπορεί κανείς να έρθει να διαλέξει το είδος του πολιτεύματος που ταιριάζει στα μέτρα του (8.557d). Όμως, στην ίδια δημοκρατική πόλη κανείς δε θα νοιάζεται για όσους έχουν καταδικασθεί, θα

υπάρχει συγκαταβατικότητα και μαζί και περιφρόνηση για αληθινές αρχές (8.558a). Θα αρκεί απλά κάποιος να δηλώνει ότι είναι με το λαό και η πόλη θα τον εμπιστεύεται αμέσως για να τη κυβερνήσει (8.558c). Οι πάντες, ίσοι και μη ίσοι, θα αντιμετωπίζονται με ένα είδος εκφυλισμένης ισότητας. Αυτά έχει και άλλα όμοια πολλά πλεονεκτήματα η δημοκρατία και είναι πολίτευμα ευχάριστο, με μεγάλη ποικιλία και με τέλεια αναρχία, αφού μοιράζει κάποια ισότητα ομοίως σε ίσους και άνισους (8.558c). Οι κηφήνες τώρα αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό της πόλης. Ο νέος που είναι άδειος από γνώσεις και αληθινούς στοχασμούς, οι νέες επιθυμίες επιβάλλονται εκτοπίζοντας τις αγνότερες επιθυμίες που υπήρχαν. Από τις αρετές των ανθρώπων, η φρόνηση θα παρουσιάζεται τώρα ως ανανδρία και μωρία, ενώ η αυτοσυγκράτηση και το μέτρο θα εκλαμβάνονται ως εκδήλωση χωριατοσύνης (8.560d).

4.5.5 Τυραννίδα

Το στοιχείο που χαρακτηρίζει το πολίτευμα της Δημοκρατίας είναι η ελευθερία και η υπερβολή που οδηγεί αναπόφευκτα στη τυραννίδα. Και καθώς κάθε υπερβολή γυρίζει στο τελείως αντίθετό της, η υπερβολική ελευθερία θα γυρίσει σε υπερβολική δουλειά, όπου έχει τη βάση της το επόμενο και τελευταίο πολίτευμα, η τυραννία (8.562b). Εδώ έχουν διαμορφωθεί τρεις χαρακτηριστικές ομάδες πολιτών

(8.564d). Η πρώτη ομάδα πολιτών είναι οι «κηφήνες», δηλαδή οι φαύλοι και οκνηροί άνθρωποι, οι οποίοι χωρίζονται σε δύο είδη και πιο συγκεκριμένα σε αυτούς που είναι πιο δυνατοί τους κηφήνες που έχουν κεντρί και στον όχλο που τους ακολουθεί, τους κηφήνες που δεν έχουν (8.564b). Την δεύτερη ομάδα απαρτίζουν οι μετριοπαθείς άνθρωποι που αποτελούν συνήθως την τάξη των πλουσίων, από τους οποίους οι «κηφήνες» αποσπούν χρηματικά ποσά και αγαθά χωρίς να κοπιάσουν. Στην τρίτη ομάδα ανήκει ο μικρός λαός, όσοι είναι τεχνίτες και δεν ανακατεύονται στα πράγματα και που μόλις κατορθώνουν να ζουν με τα λίγα που έχουν· η τάξη αυτή, όταν συσσωματωθεί, είναι μέσα σε μια δημοκρατία η πολυπληθέστερη και δυνατότερη (8.564d-565a). Οι κηφήνες που έχουν τη δύναμη, μοιράζουν στον κόσμο αγαθά, αφού κρατήσουν για τον εαυτό τους τη μερίδα του λέοντος, παίρνουν τον λαό με το μέρος τους και οι πλούσιοι, από τους οποίους αφαιρούνται τα αγαθά απευθύνονται και αυτοί με τη σειρά τους στο λαό για βοήθεια. Οι κηφήνες καταφεύγουν στη συνέχεια στην προπαγάνδα διαβάλλοντας τους πλούσιους στο λαό, κατηγορώντας τους για ολιγαρχικούς και δυνάστες της ελευθερίας. Ο λαός παρασυρμένος εγείρεται και στασιάζει, συνεπώς το κλίμα οξύνεται και οι εσωτερικές συγκρούσεις και διαμάχες είναι αναπόφευκτες. Ο λαός υποστηρίζει τώρα κάποιον ηγέτη ο οποίος αναλαμβάνει τα ηνία. Ο ηγέτης αυτός στη συνέχεια θα εξελιχθεί σε τύραννο. Αυτός ο ηγέτης του λαού ή θα καταλήξει

να γίνει «λύκος» και τύραννος ή θα εξορισθεί από τους αντιπάλους του ή να θανατωθεί (8.566a). Στην δεύτερη περίπτωση δηλαδή ακόμα και αν τον εξορίσουν, όταν αυτός επιστρέψει πίσω και έχοντας φυσικά αποκτήσει με οποιονδήποτε τρόπο πάρα πολύ μεγάλη ή επαρκής δύναμη ώστε να επιβληθεί, θα γίνει και πάλι τύραννος. Στην τρίτη περίπτωση για την αποφυγή απόπειρας δολοφονίας εναντίον του, ζητά και παίρνει σωματοφύλακες για να προστατεύουν τον ηγέτη του λαού (8.566b). Οι πλούσιοι, απομακρύνονται από την πόλη, κατά κάποιο τρόπο οικειοθελώς, αφού κινδυνεύει άμεσα η ζωή τους από την φανερό πλέον παρεκτροπή των πραγμάτων. Ο ηγέτης πλέον, από προστάτης και καθοδηγητής του λαού γίνεται ένας σκληρός και παντοδύναμος τύραννος, του οποίου η εξουσία είναι απολύτως ανεξέλεγκτη. Στην αρχή της εξουσίας του προσποιείται τον ήπιο και συγκαταβατικό και αφού τακτοποιήσει τις διαφορές με τους εχθρούς του, γίνεται κανονικός τύραννος και υποκινεί πολεμικές συγκρούσεις, ενώ φροντίζει με κάθε τρόπο να εξασφαλίσει την θέση του στην εξουσία (8.566d).

4.6 Η ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Σημαντικό ρόλο στην πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα αποτελεί η έννοια της κοινοκτημοσύνης. Αναφέρει λοιπόν ότι οι φύλακες δεν πρέπει να έχουν προσωπική ατομική ιδιοκτησία και οικογένεια. Αυτό

συμβαίνει και με τους δημιουργούς οι οποίοι είναι η κατώτερη τάξη των τριών και αποτελείται από τους χειρώνακτες, οι οποίοι ενώ αποκλείονται από την εξουσία, δύνανται να διαθέτουν περιουσία. Την ίδια στιγμή, αναλαμβάνουν τον ρόλο να συντηρούν τις άλλες δύο κατηγορίες πολιτών, εφόσον αυτές οι τελευταίες δεν δικαιούνται να έχουν στην κατοχή τους οποιοδήποτε είδος ιδιοκτησίας. Κατά τον φιλόσοφο κάποιοι από τους φύλακες που εκπαιδεύονται για να προστατεύουν την πολιτεία, θα κληθούν αργότερα να κυβερνήσουν, έτσι δεν μπορούν να κατέχουν περιουσιακά στοιχεία ούτε να δημιουργούν οικογένειες. Όλοι οι φύλακες είναι υποχρεωμένοι να συμβιώνουν όπως ακριβώς κάνουν και οι στρατιώτες σε ένα στρατόπεδο, ενώ για την ανατροφή των παιδιών τους θα φροντίζουν δημόσια ιδρύματα. Οι σεξουαλικές τους σχέσεις δε, χαρακτηρίζονται από αυστηρό προγραμματισμό, ώστε να υπάρχει έλεγχος της αναπαραγωγής και φυσικά του πληθυσμού της πολιτείας. Μια φορά τον χρόνο, προτείνει να εφαρμόζει η Πολιτεία κάποιου τύπου ευγονική ώστε να έρχονται σε συχνότερη επαφή οι άριστοι άνδρες με τις άριστες γυναίκες, θα γίνονται ειδικές τελετές με σκοπό τον γάμο, οι όποιοι θα αποβλέπουν στο να αναπληρωθούν μελλοντικά τα κενά πού θα έχουν στο μεταξύ δημιουργηθεί στην τάξη των φυλάκων εξαιτίας των θανάτων. Θα λάβουν μέρος τόσα ζευγάρια, όσα θα πρέπει να είναι και τα παιδιά που θα γεννηθούν μερικούς μήνες αργότερα. Το πρώτο πρόβλημα θα είναι

να βρεθούν οι σύζυγοι που είναι πάντα είκοσι τουλάχιστον χρόνια μεγαλύτεροι από τις συζύγους· γιατί αλλιώς θα διέτρεχαν τον κίνδυνο να διαπράξουν αιμομιξία και οι δυο μελλονύμφοι, αφού και οι δυο αγνοούν εντελώς τους γονείς τους. Η μεγάλη αυτή διαφορά ηλικίας δεν θα είναι σοβαρή, αν δεν θα ύπαρξη μακροχρόνια συζυγική ζωή, αλλά μονάχα μια σύντομη συμβίωση, πού θα λήγει με διαζύγιο και εγκράτεια ως τον επόμενο χρόνο.³⁵ Αν η πόλη μεταμορφωθεί λοιπόν στην ιδανική πολιτεία που οραματίστηκε ο Πλάτων δηλαδή τέλειο πρότυπο δικαιοσύνης και ομόνοιας, οι φύλακες θα υπομείνουν την θυσία αυτή ίσως και παρά την θέλησή τους, εφόσον εξυπηρετεί τον σκοπό, αλλά δεν θα είναι αυτοί ευτυχισμένοι.³⁶

Όπως είναι εμφανές οι κανόνες για την προσωπική ζωή των φυλάκων σχηματίζουν ένα πολύ στενό και κομφορμιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να προσαρμόζονται οι φύλακες με σκοπό την απαρέγκλιτη προσήλωσή τους στο καθήκον. Η κοινή αυτή ζωή όπως και η κοινή κατοχή και χρήση των υλικών αγαθών από τους φύλακες συνιστά κατά τον Πλάτωνα ένα βασικό στοιχείο για την ανάπτυξη και την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και γενικότερα της αλληλεγγύης στο πλαίσιο της πολιτείας. Αντίθετα, η ατομική ιδιοκτησία δημιουργεί ανισότητες και αντιθέσεις που καταστρατηγούν την αρμονία της

³⁵ Fernandez-Caliano (1978), 352.

³⁶ Fernandez-Caliano (1978), 353.

πολιτείας.³⁷ Οι σκέψεις του φιλοσόφου για διάφορα θέματα της πολιτικής φιλοσοφίας σίγουρα εγείρουν πολλούς προβληματισμούς, αν και είναι σίγουρο ότι ακόμα και αν κάποιοι προβληματισμοί δημιουργούν «συγκρούσεις», δεν παύουν να είναι καινοτόμοι και φυσικά πολύ πιο μπροστά από τη εποχή του Πλάτωνα. Οι διάφορες απόψεις και ο πλούτος δεδομένων που παρατίθενται στην Πολιτεία του Πλάτωνα έχουν προκαλέσει διάφορες αντιτιθέμενες ερμηνείες σε σχέση με την πολιτική ιδεολογία του φιλοσόφου, ο οποίος έχει χαρακτηριστεί από φασίστας μέχρι κομμουνιστής και από επαναστάτης μέχρι ιδιαίτερα συντηρητικός³⁸, εκφράστηκε ακόμα και η άποψη ότι η Πολιτεία αποτελεί κατά κάποιο τρόπο την πρώτη μορφή κομμουνιστικού ιδεώδους.³⁹ Αυτή η συγκεκριμένη άποψη βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην έννοια της κοινοκτημοσύνης των φυλάκων, της κοινής παιδείας και της θέσης της γυναίκας κατά τον φιλόσοφο, στοιχεία που παραπέμπουν, με μία πρώτη επιφανειακή ματιά, στην κομμουνιστική ιδεολογία.

³⁷ Πλάγγεσης (2010), 189.

³⁸ Annas (2006), 9.

³⁹ Πλάγγεσης (2010), 189.

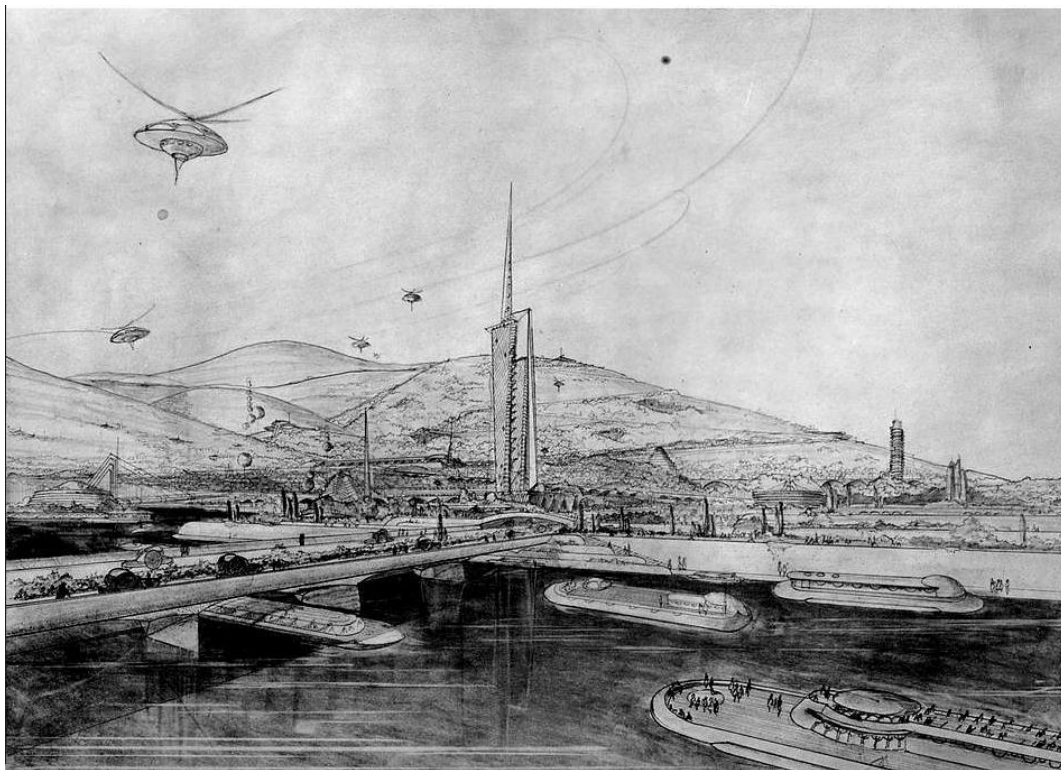

5. ΟΥΤΟΠΙΑ

Η ετυμολογία της λέξης ουτοπία προέρχεται από τις λέξεις 'ου' και 'τόπος', δηλαδή 'πουθενά' ή 'σε κανέναν τόπο'. Συχνά χρησιμοποιείται με την θετική έννοια, ως συνώνυμη της λέξης ευ-τοπία (καλός τόπος).

Η λέξη 'Ουτοπία' εμφανίστηκε πρώτη φορά το 1516, στο ομότιτλο βιβλίο του Thomas More, και τη φανταστική ιδανική του πόλη. Ιστορικά η πρώτη ουτοπική θεωρία χρονολογείται το 370 π.Χ. και είναι η «Ιδανική Πολιτεία» του Πλάτωνα, ακολούθησε «Ο βίος του Λυκούργου» από τον Πλούταρχο τον 1^ο μ.Χ. αιώνα, ενώ ουτοπικές επιρροές είχαν και σατιρικά έργα του Αριστοφάνη τον 5^ο π.Χ. αιώνα (πριν ακόμα και τον Πλάτωνα). Μετά την Αναγέννηση, και μια εννοιολογική συσχέτιση που παρατηρείται μεταξύ Παραδείσου και ουτοπίας τους προηγούμενους αιώνες, έρχεται το 1516 η ιδανική, ουτοπική πόλη 'Ουτοπία' του More, ακολουθεί η 'Ηλιούπολη' του Tomasso Campanella το 1602, η 'Χριστιανούπολη' του Johan Valentin Andreae το 1619, η 'Νέα Ατλαντίδα' του Francis Bacon το 1627, ουτοπικές θεωρίες του 18^{ου}, για να βρεθούμε τον 19^ο και 20^ο αιώνα μπροστά σε συσχετισμούς κοινωνικών και πολεοδομικών ουτοπιών που έπαιξαν το ρόλο τους στην εξέλιξη της κοινωνίας, της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής.

Κατά τον Δοξιάδη⁴⁰, ο χαρακτηρισμός μιας πόλης ως ουτοπία

5

⁴⁰ Doxiadis (1966)

δεν γίνεται αντιληπτός με τον ακριβώς ίδιο τρόπο για κάθε άνθρωπο, αναφέρει ότι για πολλούς η έννοια αυτή, εκτός ότι συνδέεται άμεσα με το ιδανικό και την τελειότητα, ουσιαστικά αποτελεί μια γήινη έκφραση του παραδείσου στο χώρο, ενώ για άλλους έναν τόπο που δεν μπορεί να υπάρξει και αποτελεί μόνο μια θεωρητική και αφηρημένη έννοια.

Η αναζήτηση όμως του ιδανικού, δεν απέχει πολύ από την αναζήτηση της αλήθειας... Η ανάγκη να φτάσει κανείς στη 'γη της επαγγελίας' είναι στοιχείο της ανθρώπινης φύσης. Η διαμόρφωση θεωριών για κόσμους πέρα και έξω από την αλήθεια που ξέρουμε -την μέχρι τον δεδομένο χρόνο διαμόρφωσης της κάθε θεωρίας αλήθεια- είναι συνεχής στους αιώνες. Ούτως ή άλλως η απόλυτη αλήθεια είναι ανεξάρτητη από το χρόνο, το χώρο και την ανθρώπινη ιστορική εξέλιξη, είναι απλή σύμπτωση, τότε και που θα ανακαλυφθεί.⁴¹ Αυτή η αλήθεια, ο δρόμος προς τη γη της επαγγελίας, προς την 'Ιδανική Πολιτεία' όμως είναι υποκειμενική, είναι η αλήθεια του καθενός ή ακόμα και μιας ολόκληρης κοινωνίας, που προκύπτει από συγκεκριμένα βιώματα και αναζητήσεις. Μπορεί όμως ένα ιδανικό να οδηγηθεί στην πραγμάτωση όταν θα τοποθετηθεί πάνω στο έδαφος της πραγματικότητας, με επιστημονικότητα και κατανόηση των νομοτελειών που διέπουν κάθε τομέα της κοινωνίας και που θα βλέπει κανείς το είδωλό της και στην πολεοδομία και την αρχιτεκτονική.

⁴¹Engels Friedrich, Διαλεχτά Έργα τομ.ΙΙ, 139

Η διαμόρφωση και διατύπωση ουτοπικών θεωριών στην ιστορία, ως απόρροια της ανάγκης νέων προτύπων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών συνοδευόταν πάντα με το αίσθημα της δικαιοσύνης και της βελτίωσης της ζωής της πλειοψηφίας του κοινωνικού συνόλου, και οδήγησε σε νέες ριζοσπαστικές θεωρίες, έθεσε νέα ζητήματα προς συζήτηση, άνοιξε νέους ορίζοντες, δημιούργησε νέα πεδία διαπάλης. Όπως προαναφέρθηκε οι ουτοπίες, ανέκαθεν σχετίζονταν με νέες ιδέες που δεν έμεναν μόνο σε επίπεδο πολιτικής, αλλά είχαν χωρικές και πολεοδομικές προεκτάσεις.

6. ΟΙ ΟΥΤΟΠΙΚΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΕΣ

Η ανάγκη για πολιτική αναμόρφωση της κοινωνίας μετά τη Γαλλική Επανάσταση, τον 19ο αιώνα εκφράστηκε με σαφήνεια και αισιοδοξία από τους ουτοπικούς σοσιαλιστές Henri de Saint-Simon, Robert Owen και Charles Fourier. Και οι τρεις αυτοί διανοητές προσδοκούσαν στην άμεση πραγμάτωση των ιδανικών τους κοινοπολιτειών, ο Owen και ο Fourier παρήγαγαν λεπτομερή σχέδια για την κατασκευή ουτοπικών κοινοτήτων.

6.1.1 Henri de Saint-Simon

Η ουτοπική θεώρηση του Henri de Saint-Simon (1760-1825), έχει περισσότερο πολιτική και λιγότερο σχεδιαστική-οργανωτική βάση. Οι προτάσεις του αφορούν ένα παγκόσμιο κυβερνούν σώμα επιστημόνων, τεχνικών, φοιτητών, καλλιτεχνών, που θα προπαγανδίζει την λογική του Νεύτωνα.

Ο Saint-Simon θεωρεί πως, σε έναν κόσμο επιστημονικής ανάπτυξης δίχως προηγούμενο, η λογική οργάνωση της κοινωνίας είναι απαραίτητη και η 'επιστήμη του ανθρώπου' πρέπει να εγκαθιδρυθεί ως θεμέλιο της ηθικής της κοινωνίας. Πιστός στην πιθανή και μελλοντική ουτοπία, Αναφέρει πως 'η χρυσή εποχή δεν είναι πίσω μας, αλλά εμπρός μας, και θα πραγματοποιηθεί από την τελειότητα της κοινωνικής οργάνωσης' (Το σύνθημα του Saint-Simon,

όπως εμφανίζεται στο 'Opinions litteraires et philosophiques' (1825), καθώς και στο περιοδικό 'Le Producteur')⁴². Στόχο αποτελεί η διαδοχή των δεσποτικών εξουσιών από μια κυβέρνηση ορθολογικής διοίκησης. Ούτε ο Saint-Simon, ούτε οι οπαδοί του, ασχοληθήκαν με τον λεπτομερή φυσικό σχεδιασμό της ουτοπικής κοινωνίας, αλλά δηλώσαν την επιθυμία τους να λειτουργήσουν σε μεγάλη κλίμακα, καθώς και να αποδώσουν ηθική έμφαση στην αξία των μεγάλων έργων (grands travaux).

6.1.2 Robert Owen

Ο Robert Owen (1771-1858) θεωρεί πως για να βελτιωθεί το σύνολο των ατόμων σε μια κοινωνία, θα πρέπει κατ' αρχάς να αναδημιουργηθεί το ίδιο το περιβάλλον. Στην επιχείρησή του στο New Lanark, εφάρμοσε την ιδέα του στην πράξη, εισήγαγε σειρά βελτιώσεων στην ζωή των εργατών του, όπως καλύτερο μισθό, λιγότερες ώρες εργασίας, καλύτερο κατάλυμα και το 1816, το μοναδικό 'Ίδρυμα για την Διάπλαση του Χαρακτήρα'.

Ο Owen, με βαθιά πίστη στις νέες τεχνικές της βιοτεχνικής εργασίας, οι οποίες ανάγκαζαν μεγάλα τμήματα του αγροτικού πληθυσμού να γίνουν βιομηχανικοί εργάτες, χάνοντας τον παλιό τρόπο ζωής τους, θεωρεί, πως αυτές ακριβώς οι τεχνικές που

⁴² Collage City, Colin Rowe and Fred Koetter, the MIT Press, 1995, σελ. 20

προκαλούν εξαθλίωση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν προς όφελος των εργατών, αν επεκταθούν από τον τομέα της εργασίας, σε άλλους τομείς της ζωής. Η ουτοπία του Owen, αποτελεί τον 'μηχανισμό που πρέπει να υπηρετεί τους εργάτες αντί να τους εφαρμόζεται' ⁴³

Ο πολιτικός του συλλογισμός συμπίπτει με τις αρχές του συγχρόνου σοσιαλισμού. Στο σχεδιασμό της ουτοπικής πόλης του Owen, μια κεντρική πλατεία, στο σχήμα παραλληλογράμμου, έχει πάρει τη θέση του εξουσιαστικού πυρήνα παλιότερων ουτοπικών σχεδίων. Στην ουτοπία του Owen, η ανθρώπινη εργασία αποτελεί μονάδα μέτρησης της αξίας και οι εργάτες, από όργανα παραγωγής, γίνονται καταναλωτές των αγαθών που παράγουν, καθώς η καλλιέργεια της γης αποτελεί την βασική απασχόληση. Η πρότασή του είναι και η πρώτη προσπάθεια ολοκληρωτικού σχεδιασμού (total design), από τους πολιτικούς και οικονομικούς συλλογισμούς, μέχρι τον λεπτομερή σχεδιασμό των φυσικών στοιχείων και τον υπολογισμό του κόστους κατασκευής.

Η ουτοπία του Robert Owen επικροτήθηκε από οικονομολόγους, όπως ο Ricardo, αλλά κατακρίθηκε από τον Malthus και τον Cobbett. Ο Peacock τον χαρακτήρισε ως τον 'συνδικαλιστή που θέλει να πακετάρει τον κόσμο σε τετράγωνα, σαν σκακιέρα, με μια κοινότητα σε καθένα από αυτά'.

⁴³ Leonardo Benevolo (1967), 43

Ο ίδιος ο Owen, απορροφημένος στην θεώρησή του για τη νέα οργάνωση του χώρου και της κοινωνίας, δεν λαμβάνει υπόψη του τους θεσμούς της εξουσίας και της ατομικής ελευθερίας. Αναφέρει μόνο πως *‘τα νέα ιδρύματα θα υπακούσουν στην κεντρική κυβέρνηση της χώρας, (...) αλλά δεν θα υπόκεινται στο σύστημα δικαιοσύνης της χώρας, έχοντας επιτύχει την τέλεια αρμονία, δεν θα χρειάζονται δικαστήρια ή φυλακές’*. Το κοινωνικό μοντέλο που πρότεινε, προσπάθησε να το εφαρμόσει μαζί με συνολικά 800 κατοίκους, στην New Harmony, στην Ιντιάνα των ΗΠΑ στο χώρο μιας εγκαταλελειμμένης χριστιανικής κοινότητας το 1825, η προσπάθεια του αυτή εγκαταλείφθηκε 2 χρόνια μετά.

Η ουτοπία του Owen επηρέασε την εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος, το ιδανικό του όμως, συρρικνώθηκε στην οικονομική θεωρία, μη λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις πολιτικές, όσο και τις σχεδιαστικές-οργανωτικές συνιστώσες, τις οποίες ο ίδιος ο Owen θεωρούσε αδιαίρετες από την οικονομία.

6.1.3 Charles Fourier

Οι απόψεις του Charles Fourier (1772-1837) δεν εμπεριέχουν τον ενθουσιασμό του Saint-Simon για τα κοινά, αλλά κατασκεύασαν σε λεπτομέρεια μια ουτοπία, βασισμένη σε ένα υψηλά φιλοσοφικό και κοινωνικό σύστημα.

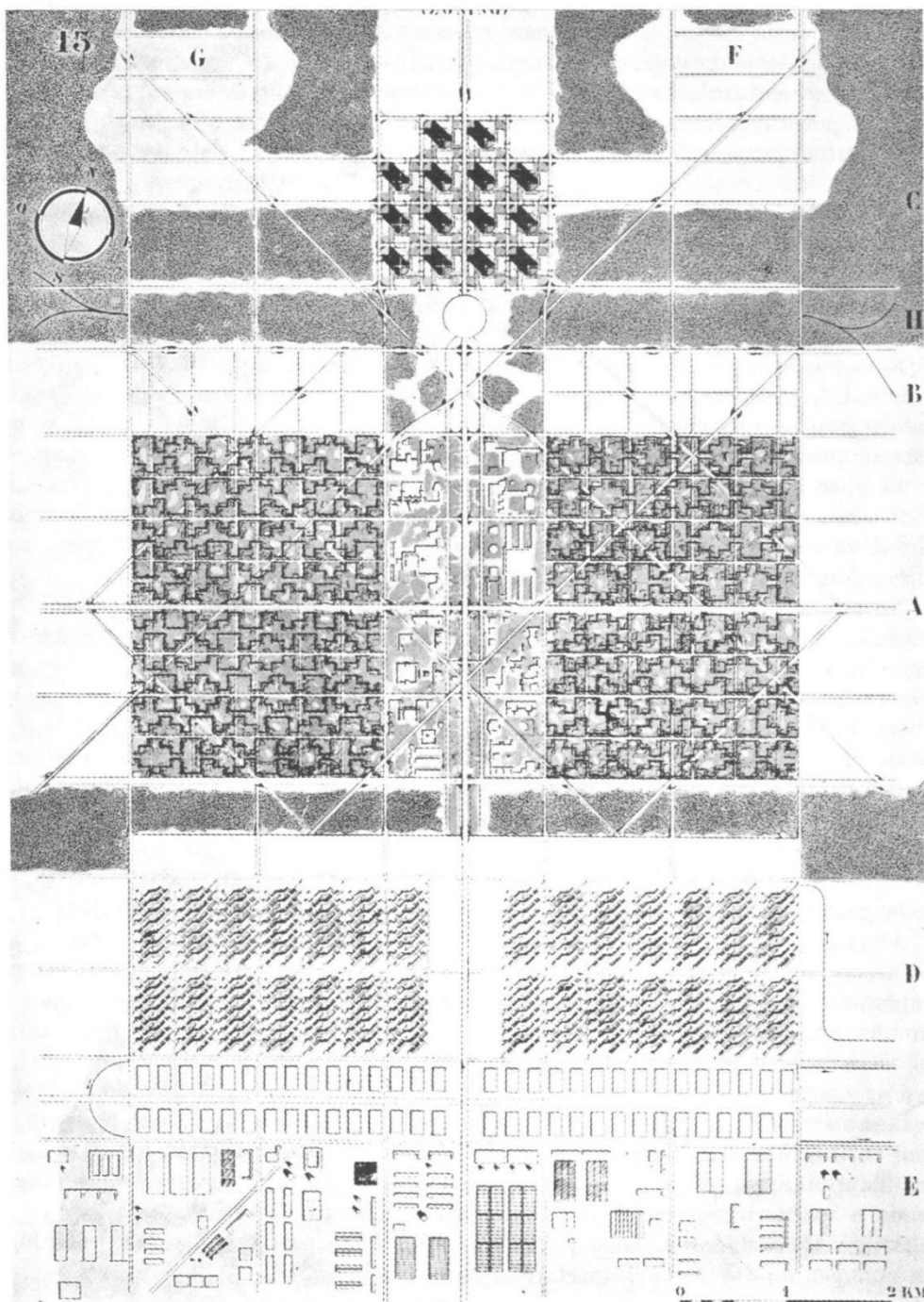
Ο Fourier θεωρεί πως μια κοινωνία βασισμένη στα ατομικά και ταξικά οφέλη είναι ανήθικη και παράλογη, και για την επίτευξη της παγκόσμιας αρμονίας, χρειάζεται από κοινού προσπάθεια, ώστε να αναμορφωθεί η κοινωνία με τέτοιο τρόπο που να διασφαλίζεται η ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών με σεβασμό στα δικαιώματα και στα προνόμια των άλλων. Κατά τη θεωρία του, η παγκόσμια αρμονία θα επιτυγχανόταν σταδιακά στη διάρκεια εφτά ιστορικών περιόδων. Η χρονική στιγμή που διατυπώθηκε η θεωρία είναι η μεταβολή από την τέταρτη περίοδο (βαρβαρική), στην πέμπτη (πολιτισμός). Ο πολιτισμός χαρακτηρίζεται από ανεξέλεγκτη ατομική ιδιοκτησία, ενώ η επομένη περίοδος (διασφάλιση) θα έθετε κάποια όρια. Η πόλη της έκτης περιόδου, τέλεια οργανωμένη, θα εμπεριέχει τρεις δακτυλίους, ο πρώτος θα είναι η κεντρική πόλη, ο δεύτερος, τα προάστια και οι κυριότερες βιομηχανίες και ο τρίτος οι 'λεωφόροι' (avenues) και οι παρυφές της πόλης. Καθεμιά από τις τρεις ζώνες θα υιοθετεί διαφορετικές μετρήσεις για τα κτίρια της, τα οποία δεν θα μπορούν να κατασκευαστούν χωρίς την έγκριση μιας επιτροπής εμπειρογνομώνων. Οι τρεις ζώνες θα χωρίζονται από

φράχτες, θάμνους και καλλιέργειες, που δεν θα εμποδίζουν τη θεά. Στο τέλος κάθε δρόμου θα ανοίγεται η θεά του φυσικού τοπιού ή θα τοποθετείται ένα αρχιτεκτονικό μνημείο. Ένα κανονικό δίκτυο δρόμων θα απαγορεύεται, κάποιοι δρόμοι θα είναι καμπύλοι, ώστε να αποφεύγεται η μονοτονία. Το ένα όγδοο της επιφάνειας της πόλης θα αποτελείται από πλατείες.

Το λεπτομερές σύστημα κανόνων του Fourier για την οργάνωση της πόλης, αποτέλεσε την βάση τόσο για τους οικοδομικούς κανόνες του 19ου αιώνα, όσο και για τον αστικό σχεδιασμό γενικότερα, αν και για τον ίδιο τον Fourier ήταν απλώς ένα απαραίτητο στοιχείο για την μετάβαση προς την παγκόσμια αρμονία (universal harmony). Στην εβδόμη περίοδο, οι διαφορετικοί τύποι και τρόποι ζωής (patterns of living) αντικαθίστανται από μια ορθολογικά δομημένη και λειτουργική μονάδα, την Phalanx (φάλαγγα), η οποία παίρνει τη θέση της κοινότητας, και η πόλη αντικαθίσταται από ένα μοναδικό κτίριο, το Phalanstery. Η Phalanx είναι, στην πραγματικότητα, μια πόλη-μινιατούρα περίπου 4,5 στρεμμάτων, χωρίς ανοιχτούς δρόμους, εκτεθειμένους στο φυσικό περιβάλλον, αλλά με καλυμμένους διάδρομους που προσφέρουν επικοινωνία σε όλα τα μέρη του κτιρίου. Ο κεντρικός χώρος της Phalanx, που αφιερώνεται στη δημοσία χρήση, αποτελείται από αίθουσες εστίασης, βιβλιοθήκες, μελετητήρια, χώρους λατρείας, ταχυδρομείο κ.λπ. και οι εκατέρωθεν πτέρυγες

στεγάζουν τα εργαστήρια και τις αίθουσες υποδοχής των επισκεπτών.

Τον τρόπο οργάνωσης της πόλης του Fourier (φάλαγγα) προσπάθησε να εφαρμόσει ο μαθητής του Victor Considerant, μαζί με 400 κατοίκους εγχείρημα που εγκαταλείφθηκε το 1858.

La planimetria della Ville Radieuse (Le Corbusier).

A, abitazioni; B, alberghi e ambasciate; C, città degli affari; D, industrie; E, industrie pesanti (fra le due i depositi generali e i docks); F, G, nuclei satelliti con caratteri speciali (per es., città degli studi, centro del governo, ecc.); H, stazione ferroviaria e aeroporto.

7. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1945-1968 ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΤΑ, ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΝΤΕΡΝΟ ΣΤΟ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟ

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ένα σύνολο κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών σε παγκόσμιο επίπεδο σηματοδοτούν νέες ανάγκες, ανοίγουν νέους ορίζοντες και διαμορφώνουν νέες θεωρίες σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η μετεξέλιξη της θεωρίας των ουτοπικών σοσιαλιστών σε επιστημονικό σοσιαλισμό από τους υλιστές Μαρξ και Ένγκελς, που παίρνει πλέον σάρκα και οστά, και μια σειρά κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών στο σύνολο του πλανήτη, δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, η άνοδος και το τσάκισμα του φασισμού στην Ευρώπη φέρνουν με επιθετικό τρόπο νέες ανάγκες και σκέψεις που προσπαθούν να ξεπεράσουν όχι μόνο το παρελθόν, αλλά και το ίδιο το παρόν, κυρίως από την τάξη που έχει πληγεί από τις εξελίξεις, την αστική τάξη.

Το «μοντέρνο κίνημα» γεννημένο ουσιαστικά ανάμεσα από δύο παγκοσμίους πολέμους, σε μία περίοδο που η κοινωνία άλλαζε ριζικά και μια νέα κοινωνική τάξη είχε δημιουργηθεί σχετικά πρόσφατα, καλείται να δώσει απαντήσεις στη διαμόρφωση των πόλεων σε όλα τα επίπεδα από τη μονάδα έως το σύνολο, από τον ελάχιστο χώρο κατοίκησης έως τη διαμόρφωση ολόκληρων πόλεων, με αφειτηρία την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής σε συνδυασμό με την τεχνολογία της εποχής και τις δυνατότητες που έδινε η βιομηχανική ανάπτυξη.

Η «μοντέρνα» οργάνωση της πόλης και της κατοικίας, μέσα από την ιστορική εξέλιξη της, δεν είχε ουσιαστικά βάση τόσο στις αρχές σχεδιασμού του μοντέρνου κινήματος όσο στην ουσία του. Στη διαμόρφωση και το σχεδιασμό με την σκέψη ότι το νέο, που ακολουθεί το παλιό, θα βελτιώσει τη ζωή της κοινωνίας, τη μορφή της πόλης και θα δώσει νέα πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά πρότυπα στις επόμενες γενιές.

Το μοντέρνο αποτέλεσε ένα κίνημα κατά κύριο λόγο ορθολογιστικό, υπήρξαν όμως και την περίοδο ακμής του, προτάσεις ουτοπικών πόλεων που δεν μπόρεσαν να πάρουν σάρκα και οστά, όπως η Ville Contemporaine (1922) και Ville Radieuse (1930) του Le Corbusier, αλλά και η Broadacre City (1935) του Frank Lloyd Wright.

Μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ξεκινάει μια νέα αναζήτηση σε επίπεδο φιλοσοφίας, τέχνης, πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής, που οξύνεται κυρίως μετά το Μάη του 1968, όπου το μεταμοντέρνο κίνημα εδραιώνεται σαν όρος και φιλοσοφικό ρεύμα. Το μεταμοντέρνο αναπτύσσεται ιστορικά «κουβαλώνοντας» το παρελθόν, ενώ με τις δικές του εσωτερικές συγκρούσεις προσπαθεί να ξεφύγει από την πραγματικότητα.

Τι είναι όμως το μεταμοντέρνο; Ας αφήσουμε τους ίδιους τους μεταμοντέρνους να προσδιορίσουν αυτό το ρεύμα:

«Απλοποιώντας υπερβολικά, μπορούμε να πούμε ότι θεωρούμε «μεταμοντέρνα» τη δυσπιστία απέναντι στις μετααφηγήσεις. Αναμφίβολα αυτή η δυσπιστία είναι επακόλουθο της προόδου των επιστημών...» (Ζαν-Φρανσουά Λυοτάρ).

Κατά τους μεταμοντέρνους, με τον όρο αφήγηση υποδηλώνεται η φιλοσοφική στάση απέναντι στα ερωτήματα της φύσης των πραγμάτων και της γνωσιμότητας του κόσμου. Ακόμα, με τον όρο μετααφήγηση, ορίζεται η νομιμοποίηση της επιστήμης μέσω της φιλοσοφίας. Σύμφωνα με αυτούς, ο ρόλος της φιλοσοφίας αλλάζει και διέρχεται μια κρίση η οποία αντιστοιχεί στην μεταμοντέρνα κατάσταση της γνώσης.⁴⁴

Με αυτές τις φιλοσοφικές θεωρήσεις οι μεταμοντέρνοι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι αναζητούν νέες προτάσεις και θεωρίες. Κάποιες από αυτές σε επίπεδο κτηρίων κυρίως βρήκαν πεδίο εφαρμογής, οι θεωρίες τους όμως για το σχεδιασμό των πόλεων δεν μπόρεσαν να πραγματοποιηθούν και παρέμειναν ουτοπικά σχέδια μιας εποχής που αναζητούσε το μετά...

8. ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑΚΟΙ

Η Καταστασιακή Διεθνής ή ομάδα των Σιτουασιονιστών ή Σιτουασιονιστική ομάδα

⁴⁴ Ιωαννίδης, Κυριάκος ΚΟΜΕΠ (Κομμουνιστική Επιθεώρηση) (2001), τεύχος 4

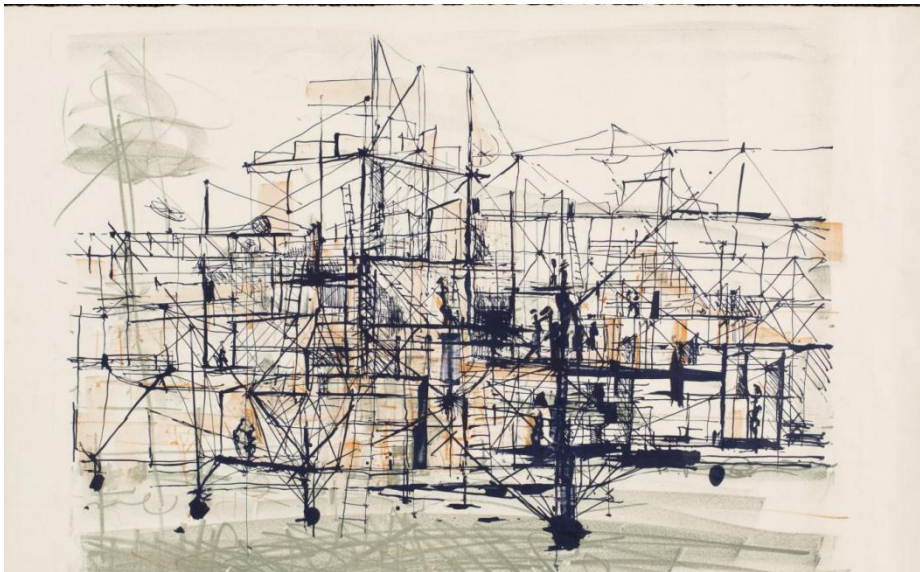
(Internationale situationniste) ήταν καλλιτεχνικό κίνημα στον Ευρωπαϊκό χώρο της δεκαετίας του 1960. Συγκροτήθηκε από θεωρητικούς καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, πολιτικούς και άλλους. Η δράση τους επηρέασε την πολιτική γραμμή της Αριστεράς και των αναρχικών καθώς και τα γεγονότα που ξέσπασαν τον Μάιο του 68 στην Γαλλία. Ήταν μια μικρή ομάδα που αποτελείτο από 40 έως 75 άτομα. Διαλύθηκε το 1972. Οι Σιτουασιονίστες δρούσαν στο περιθώριο μεταξύ, τέχνης, πολιτικής, αρχιτεκτονικής και πραγματικότητας. Σκοπός τους όπως έλεγαν ήταν η υλοποίηση των υποσχέσεων των καλών τεχνών στην καθημερινή ζωή. Για να πετύχουν τον σκοπό τους δήλωσαν ως απαίτηση την καθαίρεση των θεσμών των καταναλωτικών αγαθών, της έμμισθης εργασίας, της τεχνοκρατίας και των ιεραρχιών.

Τα μέλη της Διεθνούς Καταστασιακής οραματίζονται και προτείνουν ένα κοινωνικό μοντέλο βασισμένο στον homo ludens, δηλαδή τον άνθρωπο παίχτη. Είναι ο άνθρωπος που θα ζει στην πόλη που εκείνοι θέλουν να δημιουργήσουν και να είναι ελεύθερος να κάνει ότι θέλει στην καθημερινή του ζωή, γι' αυτό και δεν θα χρειάζεται να δημιουργεί τέχνη αφού τέχνη θα είναι η κάθε του ελεύθερη κίνηση και επιλογή. Ελευθερία βέβαια δεν υπάρχει, από τη στιγμή που υπάρχουν συγκεκριμένες σχέσεις εργασίας.

Στην ενιαία αυτή πολεοδομία δεν διακρίνεται που τελειώνει η λειτουργία και που αρχίζει το

παιχνίδι. Ο άνθρωπος βρίσκεται στο επίκεντρο. Είναι ελεύθερος να αποφασίσει για την κατοικία του και επιλέγει τον τρόπο ζωής του. Αυτό αποτελεί βασικό όραμα και φαίνεται χαρακτηριστικά στα έργα New Babylon που σχεδιάζει ο Constant αλλά και στα έργα Plug-in city και Walking city των Archigram.

Μετά το 1960 υπήρξε η μεγάλη κινητικότητα στην αστικοποίηση. Οι Κασταστασιακοί εγκατέλειψαν την θεωρία της Ενιαίας Πολεοδομίας, εφόσον αυτή είχε συγκεκριμένο νόημα μόνο

8

στην περίπτωση ιστορικών πόλεων, όπως το Άμστερνταμ. Από τη στιγμή που η κάθε ιστορική πόλη παρουσίαζε εκρηκτική ανάπτυξη στην περιφέρεια και τα προάστεια –όπως συνέβη στο Παρίσι κι ένα σωρό άλλα μέρη όπως

το Λος Άντζελες, το Σικάγο, που άρχισαν να επεκτείνονται ανεξέλεγκτα- η θεωρία της Ενιαίας Πολεοδομίας έχασε το νόημά της. Ο Guy Debord είπε πως: «η αστική ανάπτυξη εξελισσόταν σε ιδεολογία»⁴⁵ εννοώντας πως οι θεωρίες τότε δύσκολα έβρισκαν έδαφος υλοποίησης και ότι οι άνθρωποι υπέκυπταν όλο και πιο πολύ στη γοητεία της.

Η θεωρία τους στηριζόμενη στη λογική της αλλαγής της κοινωνικής δομής αντικειμενικά δεν μπορούσε να βρει το κατάλληλο έδαφος για να αναπτυχθεί. Για να γίνει πράξη ουσιαστικά θα έπρεπε να αλλάξουν εξολοκλήρου και η βάση και το κοινωνικο-οικονομικό εποικοδόμημα. Οι καταστασιακοί δεν είχαν «υπολογίσει» αυτή τη ρήξη που έπρεπε να επέλθει, η ανάπτυξη του καπιταλισμού και φυσικά της μισθωτής εργασίας και της υπερκατανάλωσης δεν άφησε περιθώρια για ουτοπικές θεωρίες και ριζοσπαστισμούς που έμεναν σε διακηρυκτικό επίπεδο. Οι απόψεις των καταστασιακών στο Διεθνές Μανιφέστο το 1960 που στηριζόταν στην απελευθέρωση του ανθρώπου από κάθε οικονομική ευθύνη και που μιλούσε για δημιουργική αυτονομία και τέχνη της κοινής δράσης⁴⁶, δεν μπορούσαν να πραγματοποιούν την ώρα που ο άνθρωπος ή καλύτερα το σύνολο της κοινωνίας δυσκολευόταν ολοένα και περισσότερο να επιβιώσει, πόσο μάλλον να δημιουργήσει, ενώ η οικονομία είναι αυτή που διαχώρισε τους ανθρώπους σε τάξεις και δεν θα

⁴⁵ Chardronnet, 2003

⁴⁶ Κόνρατς, 1997, 160-162

μπορούσε με μικρές υποχωρήσεις να τους ενώσει σε «κοινή δράση» υπό την σκέπη της τέχνης.

Η βάση κάθε πολεοδομικού και κτιριολογικού σχεδιασμού ήταν μέχρι τότε η «Χάρτα των Αθηνών» με επεξεργασία του Le Corbusier. Η «Χάρτα των Αθηνών» είναι ίσως το πλέον αμφιλεγόμενο κείμενο του "μοντέρνου κινήματος" στην αρχιτεκτονική. Θεωρήθηκε από πολλούς υπαίτια για την κατάπτωση των πόλεων κατά την περίοδο της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης, και ιδίως στις δεκαετίες 1950 και 1960. Άλλοι πάλι, συνεχίζουν να τη θεωρούν ως ένα ανεκπλήρωτο μανιφέστο της σύγχρονης πολεοδομίας, που συνοψίζει ταυτόχρονα τις προσπάθειες του 19ου και 20ου αιώνα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των πόλεων. Αυτή η Χάρτα ύστερα από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο έπρεπε να αναπροσαρμοστεί, διότι ενείχε μια στατικότητα, ήταν για έναν «εφ' άπαξ σχεδιασμό» καταλυτικό της προγενέστερης αλειτουργικής, περισσότερο διακοσμητικής «μη πόλης». Στο συνέδριο του CIAM (International Congress of Modern Architecture) στη Sigtuna-Stockholm, ο Δεσποτόπουλος, είχε συντάξει και προτείνει τη Χάρτα των Αθηνών II, με μια τέτοια διαλεκτική αντίληψη που μπορούσε να ανταποκριθεί σαν έρευνα και σύνθεση προς κάθε πολιτικοκοινωνική και πολιτιστική εξέλιξη. Όφειλε να διατηρηθεί η «Χάρτα των Αθηνών» σαν ιστορικό ξεκίνημα, ως «Χάρτα των Αθηνών II» και ως συνέχεια του CIAM αλλά ακόμη για εκείνο το Συνέδριο

των Αθηνών. Μέλη που στήριζαν τη διάλυση του CIAM συγκρότησαν την αυτοπροβαλλόμενη «TEAM 10»⁴⁷.

8.1 TEAM 10

Η ιστορία της Team 10 ξεκινά το 1954 μέσα από μια συνάντηση νέων αρχιτεκτόνων που γίνεται στο Ντορν της Ολλανδίας με αφορμή το ένατο συνέδριο CIAM. Στο συνέδριο αυτό, που έλαβε χώρα στο Aix-en-Provence της Γαλλίας το καλοκαίρι του 1953, είχε θέμα τον χάρτη κατοίκησης. Με προφανής αναφορά στην χάρτα των Αθηνών του 1933 ξεκινά μία συζήτηση ανάμεσα σε πεντακόσια άτομα, που πήραν μέρος στο συνέδριο αυτό, για το πως το σχέδιο της χάρτας των Αθηνών μπορεί να υλοποιηθεί⁴⁸. Ανάμεσά τους βρίσκονται οι Alison και Peter Smithson που παίρνουν για πρώτη φορά μέρος ως μέλη του Mars Group. Οι νέοι αρχιτέκτονες δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο θέμα του συνεδρίου και συνεπώς είναι προετοιμασμένοι γι' αυτό που μπορεί να θέλουν να παρουσιάσουν. Το σχέδιο που έχουν οι ίδιοι οργανώσει βασίζεται σε μία ιεραρχία που αφορά τις ανθρώπινες σχέσεις. Έρχονται, έτσι, ενάντια στην λειτουργική ιεραρχία που εισήγαγε η χάρτα των Αθηνών και προτείνουν τέσσερις νέες κατηγορίες. Κατοικία, δρόμος, περιφέρεια και πόλη. Παρουσιάζουν ως παράδειγμα σε κλίμακα μεγάλης πόλης, ένα έργο

⁴⁷ Κορμπυζιέ, 2003

⁴⁸ Okcman, 1954, 182

που έχουν σχεδιάσει με αφορμή έναν αρχιτεκτονικό διαγωνισμό στο Λονδίνο. Στο έργο αυτό, που ονομάζεται Golden Lane, αναπαριστά μια κοινωνία με υπερυψωμένους πεζόδρομους και ευέλικτες συνδέσεις με το έδαφος και τους χώρους εργασίας και αν υποθέσουμε τεχνικά ότι είναι υλοποιήσιμο τι γίνεται από κοινωνικής πλευράς; Το Golden Lane αποτελεί ένα έργο που βασίζεται στο πρόβλημα της ταυτότητας. Για τους Smithsons το πρόβλημα επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας του ανθρώπου σε σχέση με το περιβάλλον του δεν μπορεί να λυθεί χρησιμοποιώντας ιστορικές φόρμες στην αρχιτεκτονική, και ενώ αυτό είναι σωστό η δική τους πρόταση καλύπτει αυτό το κενό; Σε μία πολύπλοκη κοινωνία με πολύπλοκες σχέσεις, η κοινωνική συνοχή μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω μίας εύκολης μετακίνησης υποστήριζαν.

Εύκολη μετακίνηση είναι όμως και αυτή με το αυτοκίνητο. Πως οδηγώντας μόνος μου μπορώ να αναπτύξω κοινωνικές σχέσεις; ⁴⁹ Έτσι, το ύψος και η πυκνότητα θα πρέπει να αυξάνεται όταν ο συνολικός πληθυσμός μιας κοινωνίας αυξάνεται και το αντίστροφο. Το Golden Lane αποτελεί την εφαρμογή αυτών, σε μία μεγάλη πόλη με ψηλά κτίρια, όπου η ιεραρχία των σχέσεων που ορίζουν οι αρχιτέκτονες μορφοποιείται συνεχόμενα παρουσιάζοντας την πραγματική πολυπλοκότητα των ανθρωπίνων σχέσεων.

⁴⁹Smithson, 1968, 76

Η δημιουργία μιας κοινωνικής ζωής, αποτελεί βασικό στόχο των Alison και Peter Smithson που ενισχύουν την ιδέα τους μέσα από τη χρήση μίας σειράς φωτογραφιών του Nigel Henderson που δείχνουν παιδάκια να παίζουν χαρούμενα σε φτωχογειτονιές του ανατολικού Λονδίνου. Εμφανίζεται έτσι η έννοια του «ανήκω» που επηρεάζει πολλά από τα νεότερα μέλη των CIAM που έχουν κοινές

9

απόψεις και φέρνει ένα γενικό κλίμα απογοήτευσης και ανησυχίας στο συνέδριο αυτό, εισάγοντας το ζήτημα της ταυτότητας. Όπως έχει αναφέρει και ο Peter Smithson, αυτό που λείπει από την χάρτα των Αθηνών είναι ο άνθρωπος. Παράλληλα πολλοί νέοι

αρχιτέκτονες την εποχή εκείνη θεωρούν την χάρτα των Αθηνών απαρχαιωμένη. Ανάμεσά τους οι ολλανδοί αρχιτέκτονες Aldo van Eyck και Jacob Bakema, που μαζί με τους Smithsons έχουν μία κοινή άποψη θαυμασμού για το έργο των ATBAT-Afrique που αφορά την σχεδίαση μουσουλμανικών κατοικιών στην Καζαμπλάνκα.

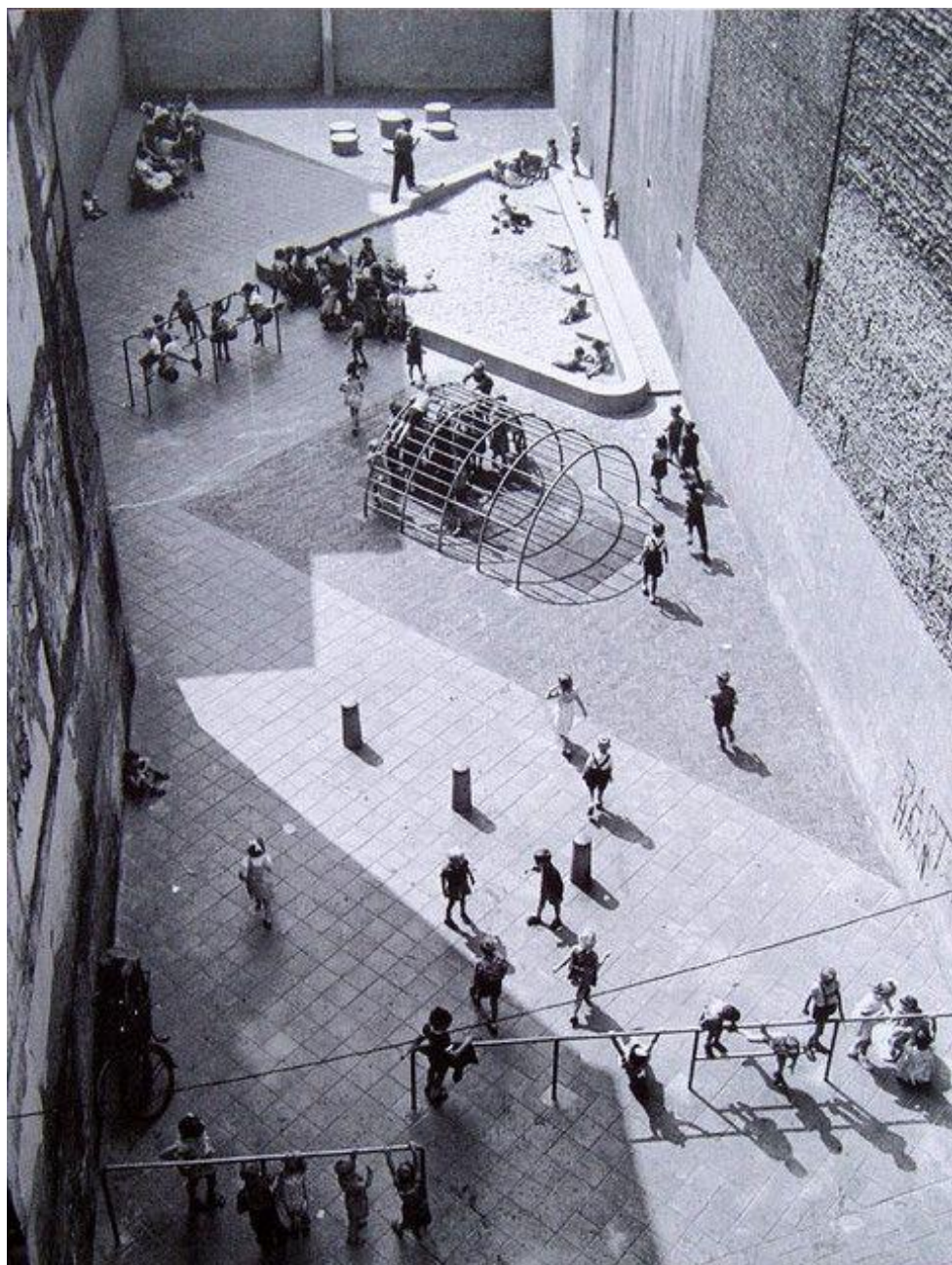
Οι αρχιτέκτονες αυτής της ομάδας μελετούσαν το πρόβλημα της κατοίκησης απ' όλες τις πλευρές, ενώ κατάφεραν να βρουν λύση για κάθε μία περίπτωση ξεχωριστά και όχι συνολικά. Αυτό που οι ίδιοι πίστευαν και επηρέασαν και τους νέου αρχιτέκτονες των CIAM είναι ότι δεν μπορεί κάθε άνθρωπος να κατασκευάζει μόνος του την κατοικία του. Θα πρέπει ο αρχιτέκτονας να δίνει την δυνατότητα στον άνθρωπο να κάνει την κατοικία σπίτι του⁵⁰. Συγκεκριμένα ο Aldo van Eyck πίστευε ότι η αρχιτεκτονική αντιμετώπιση των ATBAT-Afrique γι' αυτούς τους παράξενους και ταπεινούς πολιτισμούς της Β. Αφρικής μέσα από έργα μαζικής κατοίκησης για τους μετανάστες, είναι ότι πιο σημαντικό έχει συζητηθεί στα CIAM. Έτσι υποστήριζε θερμά ότι οι αρχιτέκτονες πρέπει να κοιτάξουν έξω από την δυτική κουλτούρα και να σκεφτούν περισσότερο πνευματικά με επίκεντρο τον άνθρωπο. Καταλήγουν λοιπόν όλοι μαζί στο συμπέρασμα ότι ζωή καταρρέει μέσα στο δίκτυο των τεσσάρων λειτουργιών της χάρτας των Αθηνών. Η

⁵⁰ Smithson, 1968, 76

πρωταρχική επαφή εμφανίζεται στο κατώφλι μεταξύ ανθρώπου και ανθρώπων⁵¹.

Με την κοινή τους φιλοσοφία συναντιούνται τον Ιανουάριο του 1954 στην Ολλανδία όπου και καταλήγουν στην συγγραφή του "Doorn Manifesto". Εκεί αποφασίζουν και προετοιμάζουν το δέκατο συνέδριο CIAM. Λαμβάνει χώρα στο Ντουμπρόβνικ της Κροατίας τον

⁵¹ Ockman, 1954, 181

Αύγουστο του 1956 με θέμα τα προβλήματα της ανθρώπινης κατοίκησης. Στο συνέδριο αυτό υπάρχει μεγάλο χάσμα γενεών, με τον Le Corbusier να απουσιάζει, και σε συνδυασμό με κάποια διοικητικά προβλήματα, έρχεται η σοβαρή κρίση των CIAM όπου και δεν υπάρχει πίστη πλέον σε αυτά τα συνέδρια. Μια ακόμη συνάντηση γίνεται το 1959 στο Οτερλό της Ολλανδίας που υποστηρίζεται από την ομάδα Team 10. Αποφασίζεται η διάλυση και μη χρήσης του ονόματος CIAM ξανά στις δραστηριότητές τους. Η Team 10 συνεχίζουν να υπάρχουν και να συνεργάζονται με μέλη τους: J. Bakema, Aldo van Eyck, G. Candilis, A. & P. Smithson, Shad Woods, G. de Carlo, J. Coderch, C. Pologni, J. Soltan και S. Wewerka.

Η ιστορία της Team 10 τελειώνει το 1981 με τον θάνατο του Bakema που θεωρούταν από όλους ως ο οδηγητής, αποτελώντας τυφλή δύναμη της ομάδας. Ήταν ο μόνος που είχε πάρει μέρος σε όλες τις συναντήσεις τους, ακόμα και στα τέλη του '70 που η υγεία του επιδεινωνόταν. Με το θάνατό του λοιπόν οι συναντήσεις υπό το όνομα "Team 10 meetings" σταμάτησαν. Παρόλα αυτά τα μέλη της ομάδας συνέχιζαν να κρατούν ανεξάρτητες επαφές, μέσα από προσωπικές συναντήσεις είτε από οργανωμένες μορφές συνεργασίας κυρίως για εκπαιδευτικούς λόγους. Προφανώς η εκπαίδευση ήταν ένα ζωτικό κομμάτι γνώσεων γι' αυτούς, στο οποίο και ήταν ιδιαίτερα ενεργοί και κατάφεραν να περάσουν τις κύριες ιδέες τους στις νέες γενιές. Κάθε γενιά νιώθει μια νέα

απογοήτευση και συλλαμβάνει μια καινούρια ιδέα. Για την A. Smithson αυτό είναι αρχιτεκτονική⁵².

Η Team 10 θεωρώντας τις 4 βασικές λειτουργίες της Χάρτας προβληματικές, προσπάθησαν να βάλουν τον άνθρωπο στο κέντρο του σχεδιασμού, το πρόβλημα όμως δεν ήταν ότι οι ανάγκες του ανθρώπου δεν εμπεριέχονταν στη Χάρτα, αλλά ότι δεν μπόρεσαν να εφαρμοστούν. Οι λειτουργίες της Χάρτας δεν βρήκαν εφαρμογή ακριβώς γιατί το κοινό συμφέρον δεν επιβλήθηκε στο ατομικό όπως διατυπωνόταν στο σημείο 95 της επεξεργασίας των συζητήσεων για τη «λειτουργική πόλη» που καταγράφηκαν από τον Le Corbusier το 1941, όπως η πλειοψηφία και άλλων διατυπώσεων (σημεία 71,72,75 κλπ.), αλλά και γιατί δεν είναι ο αρχιτέκτονας ή ο πολεοδόμος, αυτός και μόνο αυτός, που θα αλλάξει τη συνείδηση της κοινωνίας. Η πρόταση της Team 10 στηρίχθηκε και αυτή σε ασταθές υπόβαθρο προσπαθώντας να μεταφέρει μηχανιστικά την Αφρική στην Δυτική Ευρώπη, αγνοώντας και αυτή το κοινωνικό εποικοδόμημα, τις σχέσεις παραγωγής που διαμορφώνουν την κοινωνία⁵³.

⁵² Smithson, 1968, 82

⁵³ Λαζαρίδης, 221

" HABITAT "

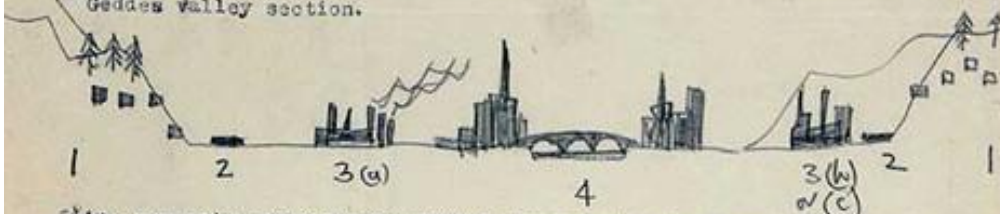
SMITHSONS

2 FEB 1960

- 1) It is useless to consider the house except as a part of a community owing to the inter-action of these on each other.
- 2) We should not waste our time codifying the elements of the house until the other relationship has been crystalised.
- 3) "Habitat" is concerned with the particular house in the particular type of community.
- 4) Communities are the same everywhere.
 - 1) detached house - farm.
 - 2) village.
 - 3) Towns of various sorts (Industrial, Admin., Special.)
 - 4) Cities (multi functional.)

3 FEB 1960

5) They can be shown in relationship to their environment (Habitat) in the Geddes valley section.

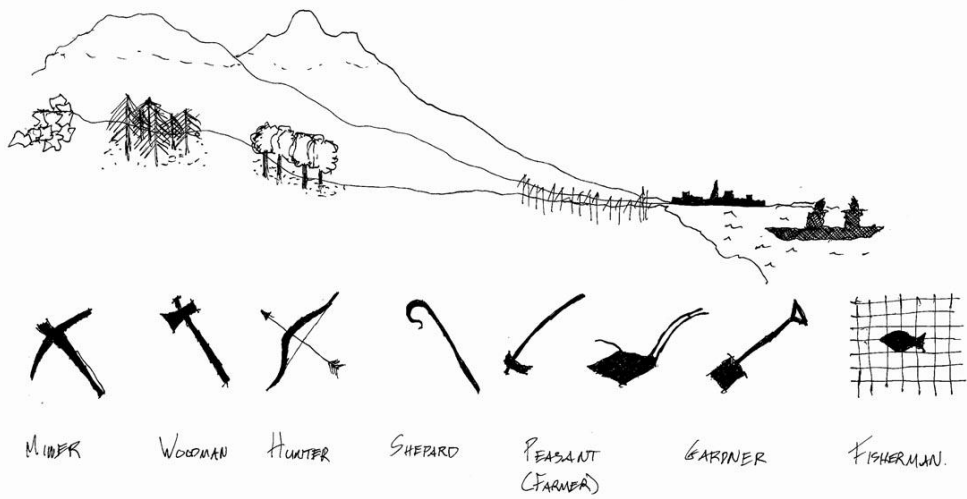
- 6) Any community must be internally convenient - have ease of circulation, in consequence whatever type of transport are available, density must increase as population increases, i.e. (1) is least dense (4) is most dense.
- 7) We must therefore study the dwelling and the groupings that are necessary to produce convenient communities at various points on the valley section.
- 8) The appropriateness of any solution may lie in the field of architectural invention rather than social anthropology.

8.1.1 DOORN MANIFESTO

Με αφορμή την παρουσίαση ενός έργου από τον Bakema, αλλά και περαιτέρω συζητήσεων που έγιναν μεταξύ όσων παρευρέθηκαν στη συνάντηση αυτή των νέων αρχιτεκτόνων του 1954, δημιουργούν το Doorn Manifesto. Πρόκειται για ένα μανιφέστο που επικεντρώνεται στον άνθρωπο και τις ανθρώπινες σχέσεις ως βασικό στοιχείο κατοίκησης. Αφορμή τους αποτελεί η χάρτα των Αθηνών και το γεγονός ότι για τους ίδιους οι ανθρώπινες σχέσεις καταρρέουν στο πεδίο των τεσσάρων λειτουργιών τους. Αναφέρονται οχτώ βασικές αρχές που σε συνδυασμό με το διάγραμμα "valley section" του Patrick Geddes, το οποίο χρησιμοποιήθηκε στο μανιφέστο, εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει οι αρχιτέκτονες να σκέφτονται και να διαχειρίζονται το κύμα της κατοίκησης σε σχέση με την κοινωνία, δίνοντάς της αξία. Υποστηρίζεται ότι οι αρχιτέκτονες δεν θα πρέπει να σκέφτονται την κατοικία ως ξεχωριστό κομμάτι, αλλά να την μελετούν σε αλληλεπίδραση με την κοινωνία.

Οι κοινωνίες στο σύνολό τους είναι ίδιες παντού, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα του Geddes σε σχέση με το περιβάλλον τους. Για να επιτευχθεί όμως το μοτίβο των ανθρώπινων σχέσεων πρέπει να σκεφτούν κάθε κοινωνία στο δικό της συγκεκριμένο περιβάλλον. Θα πρέπει να γίνεται μια συνεχή αντικειμενική ανάλυση της ανθρώπινης μορφής και των αλλαγών της. Μια τέτοια

GEDDES' VALLEY SECTION

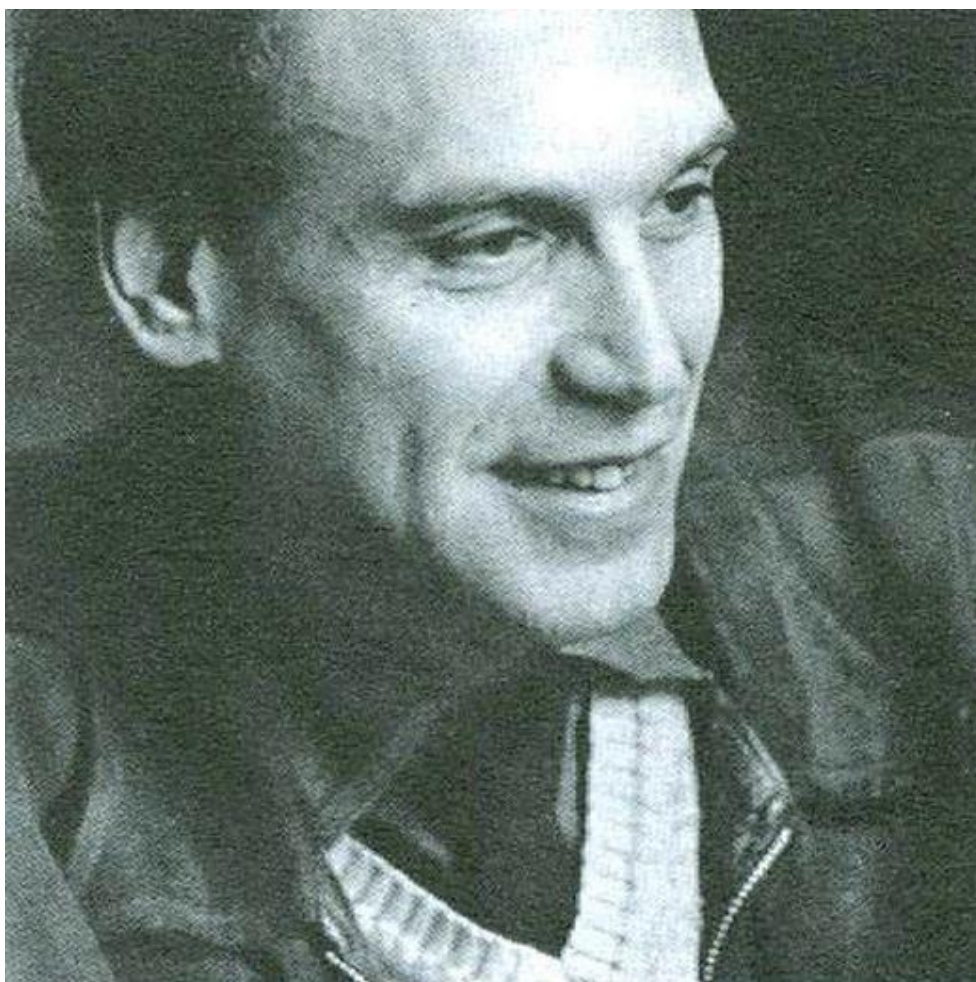
ανάλυση δεν πρέπει να περιλαμβάνει μόνο το «τι συμβαίνει» αλλά και το «τι παρακινεί», ο λόγος δηλαδή για τον οποίο γίνονται επιλογές, όπως η δουλειά και το σχολείο, στη ζωή των ανθρώπων⁵⁴.

Με άλλα λόγια θα πρέπει να γίνει αποκάλυψη του μοτίβου πραγματικότητας, το οποίο περιλαμβάνει τις ανθρώπινες φιλοδοξίες και σχέσεις οι οποίες είναι απόλυτα ελεγχόμενες από τις εργασιακές συνθήκες. Η κοινωνία πάνω στην οποία θα πρέπει να πάρει μορφή το πλάνο της πόλης έχει γίνει πλέον ιδιαίτερα πολύπλοκη, όπως άλλωστε πολύπλοκη είναι και η κοινωνική δομή. Μέσα από τις δημόσιες υπηρεσίες οι οικογένειες γίνονται όλο και πιο ανεξάρτητες από τη φυσική επαφή με την υπόλοιπη κοινωνία αλλά και πιο εσωστρεφής. Τα προβλήματα αυτά κάνουν όλο και πιο δύσκολο το σενάριο αυτό κατοίκησης. Οι εργασιακές σχέσεις με τις αρκετές ώρες εργασίας και κατά συνέπεια την έλλειψη χρόνου έχουν καταστήσει τον άνθρωπο, μηχανή.

Η χάρτα των Αθηνών παρουσιάζει και αναπτύσσει την αστυφιλία με τρόπο τέτοιο που τείνει να παράγει πόλεις στις οποίες οι ανθρώπινες σχέσεις εκφράζονται ανεπαρκώς. Το πρόβλημα είναι ότι δε φταίνε οι πόλεις, αλλά η κοινωνική οργάνωση των σύγχρονων πόλεων που οι άνθρωποι γίνονται μηχανές στην κατοχή του εργοδότη μην επιτρέποντας ούτε να σκέφτονται. Θα πρέπει λοιπόν να οριστεί εκ νέου ο

⁵⁴ Smithson, 1968, 75

στόχος της αστυφιλίας και να αντιμετωπιστεί κάθε κοινωνία ως ξεχωριστή πολύπλοκη ολότητα. Σημαντική είναι η μελέτη των ανθρωπίνων σχέσεων ως πρώτη αρχή και των τεσσάρων λειτουργιών της χάρτας ως πτυχές κάθε προβλήματος.

8.2 YONA FRIEDMAN

Στο δέκατο και τελευταίο συνέδριο του CIAM παρευρέθηκε και ο Ούγγρος αρχιτέκτονας Yona Friedman. Το 1956 στην πόλη Ντουμπρόβνικ παρουσιάζει για πρώτη φορά το μανιφέστο του περί κινητής αρχιτεκτονικής. Στα πλαίσια αυτού του συνεδρίου θέλει να προβάλλει την δική του άποψη και οπτική για την πόλη και την κατοίκηση. Οι κριτικές όμως από τα υπόλοιπα μέλη του συνεδρίου δεν ήταν καθόλου καλές. Η A. Smithson αναφέρει για την κινητή αρχιτεκτονική του Friedman ότι δεν είναι πραγματική αρχιτεκτονική. Ως αντίδραση στα CIAM δημιουργεί δύο χρόνια αργότερα την ομάδα GEAM (Groupe d' Etudes d' Architecture Mobile) και το 1959 τελειοποιεί το μανιφέστο του για την κινητή αρχιτεκτονική. Σε αυτό το μανιφέστο ο Friedman ασχολείται με τομέλλον των μεγαλουπόλεων. Περιγράφει χωρικές συσσωρεύσεις διαθέσιμες για την αστική ζωή και την γεωργία. Μελετά εκτεταμένα τις προτάσεις του ως προς την αισθητική τους αλλά και τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά. Η σημασία της κινητής αρχιτεκτονικής που εισάγει βρίσκεται στην ιδέα του για μια υπερυψωμένη θέση πόλης, όπου ο άνθρωπος θα μπορεί να κατοικεί και να εργάζεται, αλλά και τον περιορισμό της χρήσης γης των ανεπτυγμένων πόλεων. Χωρίς να διευκρινίζει το έδαφος κάτω από τις υπερυψωμένες κατασκευές του σε

ποιον ανήκει. Με την χρήση κάποιων απλών σκίτσων⁵⁵ ο Friedman αναφέρει στο μανιφέστο του τις βασικές αρχές της κινητής αρχιτεκτονικής που οραματίζεται⁵⁶.

Πρώτη και ίσως πιο σημαντική είναι η αρχή του για την πόλη ως κέντρο αναψυχής. Αφειτηρία της αρχιτεκτονικής του αποτελεί η πόλη και ο άνθρωπος, ο οποίος πρέπει μέσα σε αυτήν να νιώθει και να περνάει καλά. Στη συνέχεια μιλά για μια νέα κοινωνία ανεπηρέαστη από τον σχεδιαστή, όπου ο χρήστης θα αποφασίζει. Θεωρεί ακόμη σημαντική κοινωνική ανάγκη να εισέλθει η γεωργία μέσα στην πόλη. Τέταρτη έρχεται η αρχή που αφορά τη δυνατότητα εγκλιματισμού. Δυνατότητα της νέας πόλης να συνδεθεί και να συνυπάρχει με την παλιά. Ο σχεδιασμός των πόλεων σύμφωνα με τη βιομηχανική κλίμακα αναφέρεται ως η πέμπτη αρχή ενώ στη συνέχεια μιλά για μια συμπαγή πόλη. Μία νέα πόλη που αποτελεί εντατικοποίηση της υπάρχουσας και υπερυψώνεται, δεν ακουμπά το έδαφος αφήνοντάς το ελεύθερο. Σε συνδυασμό με αυτό έρχεται και η παράθεση (juxtaposition) και υπερτοποθέτηση (superimposition) γειτονιών που επιτρέπονται πλέον μέσα από τον τρισδιάστατο αστικό σχεδιασμό. Σημαντική είναι και η αρχή που θέλει τα κτήρια να είναι σκελετοί που θα έχουν την δυνατότητα να επαναχρησιμοποιηθούν κατά βούληση.

⁵⁵ Friedman, 1980

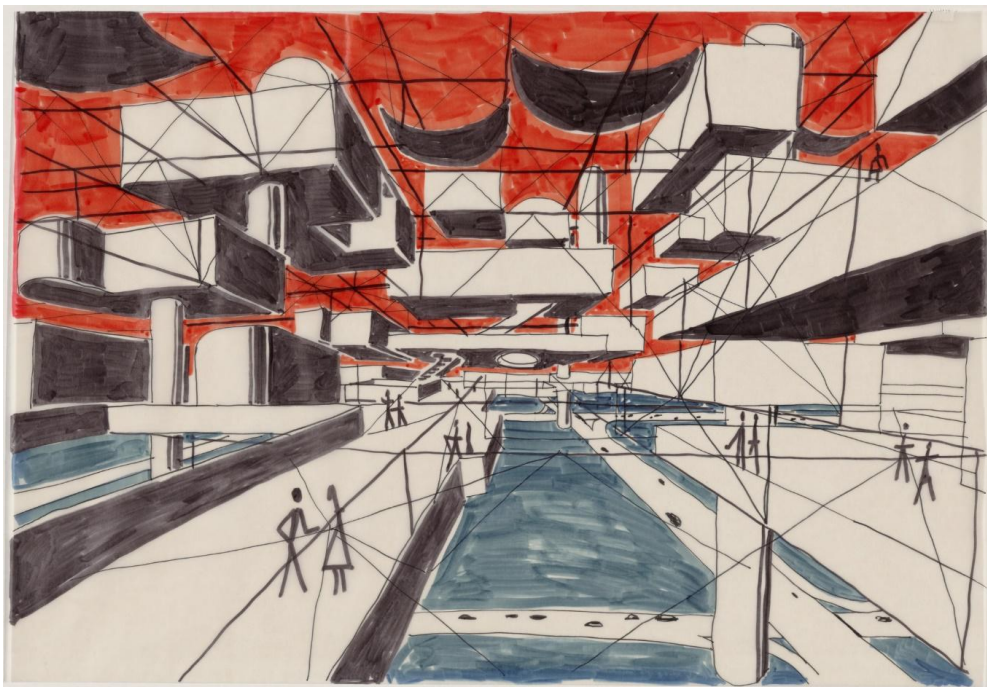
⁵⁶ Friedman, 1960

Τέλος, οι δύο τελευταίες αρχές αφορούν κάποιες πιο υπολογιστικές και ουτοπικές διαδικασίες που ακολούθησε ο Friedman θέλοντας να σκεφτεί την πόλη που εκείνος οραματίζεται σε ακόμα μεγαλύτερη κλίμακα. Αναφέρει ως βέλτιστο όριο για μία πόλη τον αριθμό των τριών εκατομμυρίων κατοίκων, και μέσα από αυτό, τη δυνατότητα της Ευρώπης να αποτελείται από 120 τέτοιες πόλεις - γειτονιές. Η Continent City του Friedman παρουσιάζει ακριβώς αυτή την λογική ενός δικτύου μεγαλουπόλεων. Οραματίζεται την Ευρώπη ως την ήπειρο που θα αποτελείται από εκατόν είκοσι μεγάλες πόλεις οι οποίες θα συνδέονται με τραίνα υψηλής τεχνολογίας που θα κινούνται σε καλώδια. Τα καλώδια αυτά θα βρίσκονται στον αέρα και θα περνούν πάνω από τις πόλεις. Η υπόλοιπη έκταση της Ευρώπης που δεν θα καλύπτεται από μεγαλουπόλεις θα αποτελεί τις γεωργικές εκτάσεις, που πλέον θα έχουν μεγάλη σημασία για την ζωή των ανθρώπων⁵⁷.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα γίνει λοιπόν μία τεράστια πόλη που θα καλύπτει μία ολόκληρη ήπειρο χωρίς να καταπατά τις γεωργικές εκτάσεις κατά τον Friedman. Όλα αυτά διανύοντας την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης. Ακόμα και οι όμοιοί του κατέκριναν έντονα αυτές τις ιδέες του. Ποια κοινωνική δομή έχει οραματιστεί ο Friedman για να βρουν έδαφος αυτές του οι σκέψεις; Και εδώ έρχεται ξανά το ερώτημα για το ρόλο του αρχιτέκτονα και αν μπορεί

⁵⁷Orazi, 2014

να παίζει με τις κοινωνικές σχέσεις απορρίπτοντας έτσι απλά μια κοινωνική δομή και φτιάχνοντας μια άλλη.

14

8.2.1 SPATIAL CITY

Λίγα χρόνια μετά το μανιφέστο κινητής αρχιτεκτονικής, ο Friedman σχεδιάζει την Spatial City. Ο σχεδιασμός αυτού του έργου συνεχίζεται για πολλά χρόνια και εμπλουτίζεται εξελίσσοντας τις ιδέες του. Αποτελεί ένα θεωρητικό έργο που έχει μελετηθεί λεπτομερώς και είναι ίσως η βέλτιστη προσέγγιση της πόλης που οραματιζόταν στο μανιφέστο

του περί κινητής αρχιτεκτονικής. Η χωρική αυτή πόλη επαναπροσδιορίζει τον ρόλο

του αρχιτέκτονα και του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία. Σχεδιάζεται ως μία κατασκευή που μπορεί να υπάρξει οπουδήποτε και προορίζεται να προσαρμοστεί σε οποιοδήποτε κλίμα⁵⁸.

Πρόκειται για μία υπερυψωμένη πόλη, όπου η κατοίκηση γίνεται σε χώρους που διαμορφώνονται από τους ίδιους τους κατοίκους. Είναι μια κατασκευή που αποτελείται από έναν ευέλικτο πολυεπίπεδο σκελετό. Στηρίζεται σε κολόνες που επαναλαμβάνονται και χρησιμοποιούνται για την τροφοδοσία του συστήματος και την κατακόρυφη κυκλοφορία. Η διάταξη κάθε επιπέδου δεν καταλαμβάνει περισσότερο από το πενήντα τοις εκατό της συνολικής δομής έτσι ώστε να παρέχεται αέρας και φως σε κάθε κατοικία αλλά και στην πόλη που βρίσκεται από κάτω. Δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο φυσικό έδαφος και την ενσωμάτωση των γεωργικών χρήσεων στις κοινωνίες. Γι' αυτό και δεν καλύπτεται ολόκληρη η επιφάνεια της νέας πόλης που σχεδιάζει. Εισάγει ακόμα την έννοια της ευελιξίας και των διαφορετικών αναγκών αφού κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και πρέπει να έχει την δυνατότητα της επιλογής. Έτσι ο ίδιος ο χρήστης/κάτοικος αποφασίζει και διαμορφώνει την κατοικία του στην οποία και υπάρχουν πολυλειτουργικές και κινητές υπηρεσίες. Για να

⁵⁸Caricco, 2011, 20-26

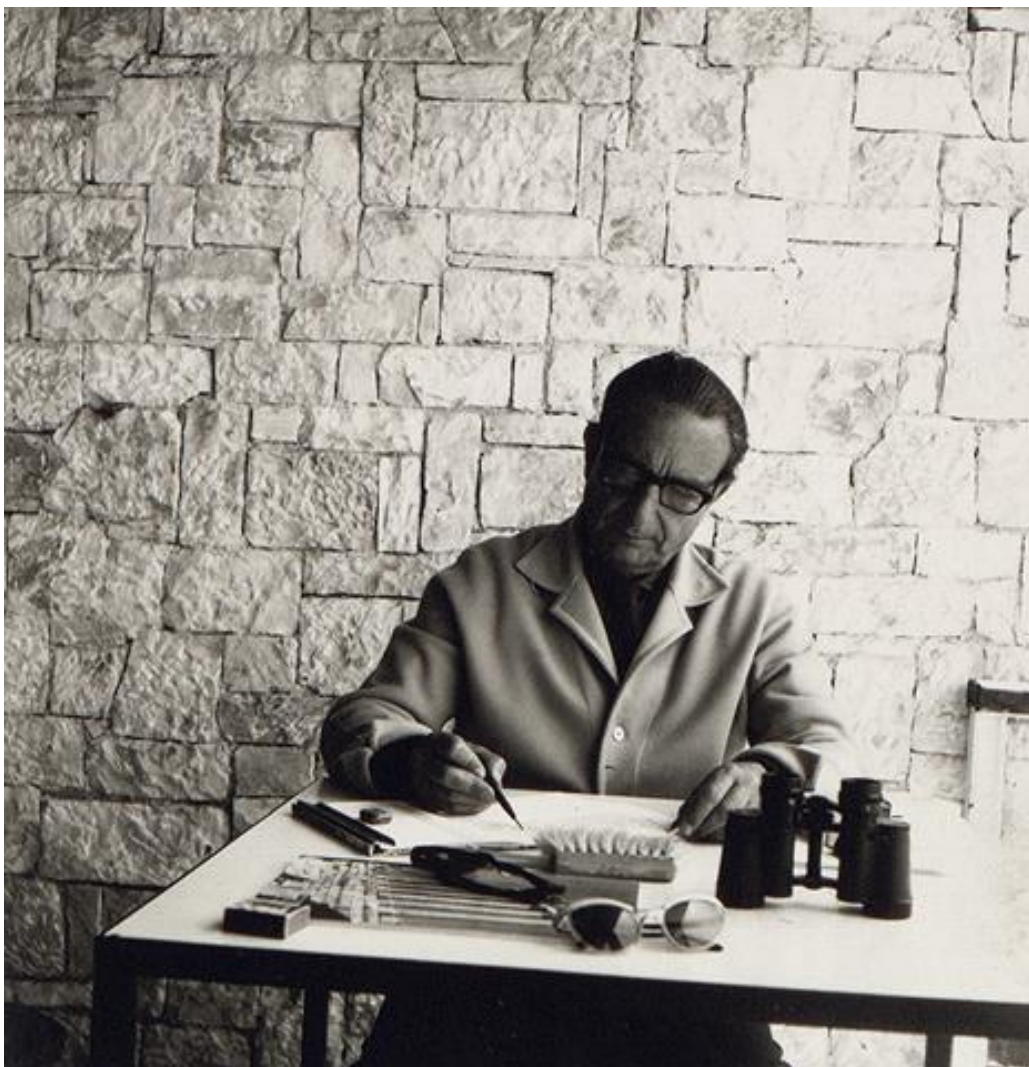
γίνει όμως αυτό πιο εφικτό δημιουργεί μια σειρά από εγχειρίδια και ένα πρόγραμμα στον υπολογιστή που ονομάζει flatwriter. Μέσω αυτών των δύο ο κάθε χρήστης έχει τη δυνατότητα κατασκευής της δικής του κατοικίας. Ο Friedman υποστηρίζει πως η σύμπτωση στη διαδικασία της δημιουργίας έχει αισθητική αξία και ομορφιά. Στην κινητή αρχιτεκτονική η τυχαιότητα είναι καθοριστικός παράγοντας της σύνθεσης και ταυτόχρονα μη προσδιορίσιμος από τον αρχιτέκτονα. Πλέον ο αρχιτέκτονας απλά αναλύει τις διαφορετικές επιλογές που διαθέτει ο χρήστης. Όλα τα στοιχεία που έρχονται σε άμεση επαφή με τους χρήστες είναι κινητά, σε αντίθεση με την υποδομή, που χρησιμοποιείται συλλογικά και παραμένει σταθερή⁵⁹.

Πέρα από τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες της Χωρικής πόλης, ασχολήθηκε εκτενώς και με την κοινωνική δομή της. Προτείνοντας για ακόμη μία φορά μια διαφορετική κοινωνική δομή και διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις. Επηρεασμένος από τη θεωρία της φιλοπαίγμων κοινωνίας (ludic society) και του homo luden, υποστήριξε πως με την αυτοματοποίηση ο άνθρωπος θα απελευθερωθεί από την παραγωγή και η δουλειά θα γίνει παιχνίδι. Επίσης διατύπωσε πως, όπως και στην αρχιτεκτονική διάσταση της πρότασης, μια περιοδική ανανέωση της κοινωνίας είναι αναγκαία. Πιο συγκεκριμένα, όλοι οι νόμοι, το κεφάλαιο, η ιδιοκτησία και ό,τι άλλο έχει μόνιμο χαρακτήρα στην κοινωνία θα πρέπει να αναθεωρείται περιοδικά, ώστε

⁵⁹ Friedman, 2010

να υπάρχει συνεχής ανανέωση των συσχετισμών και να αποφεύγεται η δημιουργία τάξεων. Απέρριψε δηλαδή κάθε δεδομένη αξία και θεσμό της κοινωνίας με μόνιμο χαρακτήρα, θεωρώντας πως ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος για να αλλάζει συνεχώς και να μη μένει ποτέ στάσιμος. Πάνω σε αυτό το κοινωνικό μοντέλο ανέπτυξε το σχεδιασμό του, ενώ το μεγάλο ερώτημα για αυτόν, ήταν μέχρι που μπορούσε να φτάσει ο σχεδιασμός συστημάτων που μπορούν να προσαρμόζονται στις απρόβλεπτες καταστάσεις και ανάγκες του μέλλοντος (λες και όλα τα υπόλοιπα είχαν λυθεί) ⁶⁰.

⁶⁰ Busbea, 2007, 66-67

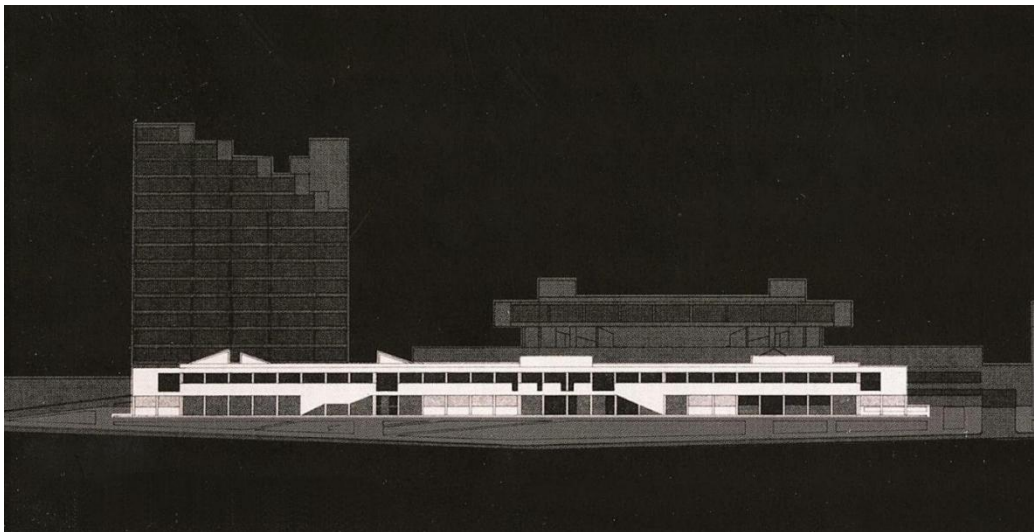

9. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΟΥΤΟΠΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Ο Ιωάννης Δεσποτόπουλος, όντας ένας πρωτοπόρος αρχιτέκτονας και πολεοδόμος, έχοντας κάνει το πέρασμά του από τη σχολή του Bauhaus και συμμετέχοντας στο 4^ο CIAM ως μέλος της ελληνικής επιτροπής κάνει τη δική του κριτική στην εποχή μετά το μοντέρνο, στις ουτοπίες των καταστασιακών και στις νέες θεωρήσεις της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής που προσπαθούν να επηρεάσουν το κοινωνικό γίγνεσθαι.

Η ελληνική παρουσία στο 4ο CIAM ήταν πολλαπλών αιτιολογιών και κατευθύνσεων. Στον αρχιτεκτονικό χώρο, κυριαρχούσαν δύο βασικά ομάδες, η συντηρητική προερχόμενη κυρίως από το ΕΜΠ και την Ecole des Beaux-Arts, και η «μοντέρνα» προερχόμενη από ορισμένα γερμανικά κυρίως Πολυτεχνεία και την Ecole Speciale του Παρισιού.

Ο Δεσποτόπουλος διευκρινίζει ότι η αποδοχή του μοντέρνου στην Ελλάδα ήταν παθητική αλλά ενθουσιώδης, αποτέλεσμα της δεκτικότητας μιας «κοινωνικά καθυστερημένης αλλά πνευματικά προοδευτικής ελληνικής κοινωνίας», της ίδιας που φιλοξένησε χωρίς ενδοιασμούς το πρώτο «αντιφασιστικό γεγονός» σχετικό με την αρχιτεκτονική στην Ευρώπη, το 4ο δηλαδή Συνέδριο των CIAM στην Αθήνα. Δεν παραλείπει επίσης να καταφερθεί κατά των νεότερων αρχιτεκτόνων, προσκείμενων στον Le Corbusier, που αυτοπροβλήθηκαν ως «ομάδα των 10» και έπεισαν τον γαλλοελβετό δάσκαλο ότι «μετά από αυτόν δεν έχει νόημα ούτε η Χάρτα ούτε το CIAM» οδηγώντας έτσι στη διάλυση αυτού του οργανισμού.

Ο Δεσποτόπουλος, φυσικά, επισημαίνει ότι το πρόσκαιρο φαινόμενο του μεταμοντερνισμού είναι αποτέλεσμα πολιτικοκοινωνικής αναπηρίας, ενώ η στροφή στην ανώνυμη αρχιτεκτονική της μεταπολεμικής περιόδου αποτελεί «παραδοσιακή πλάνη»⁶¹.

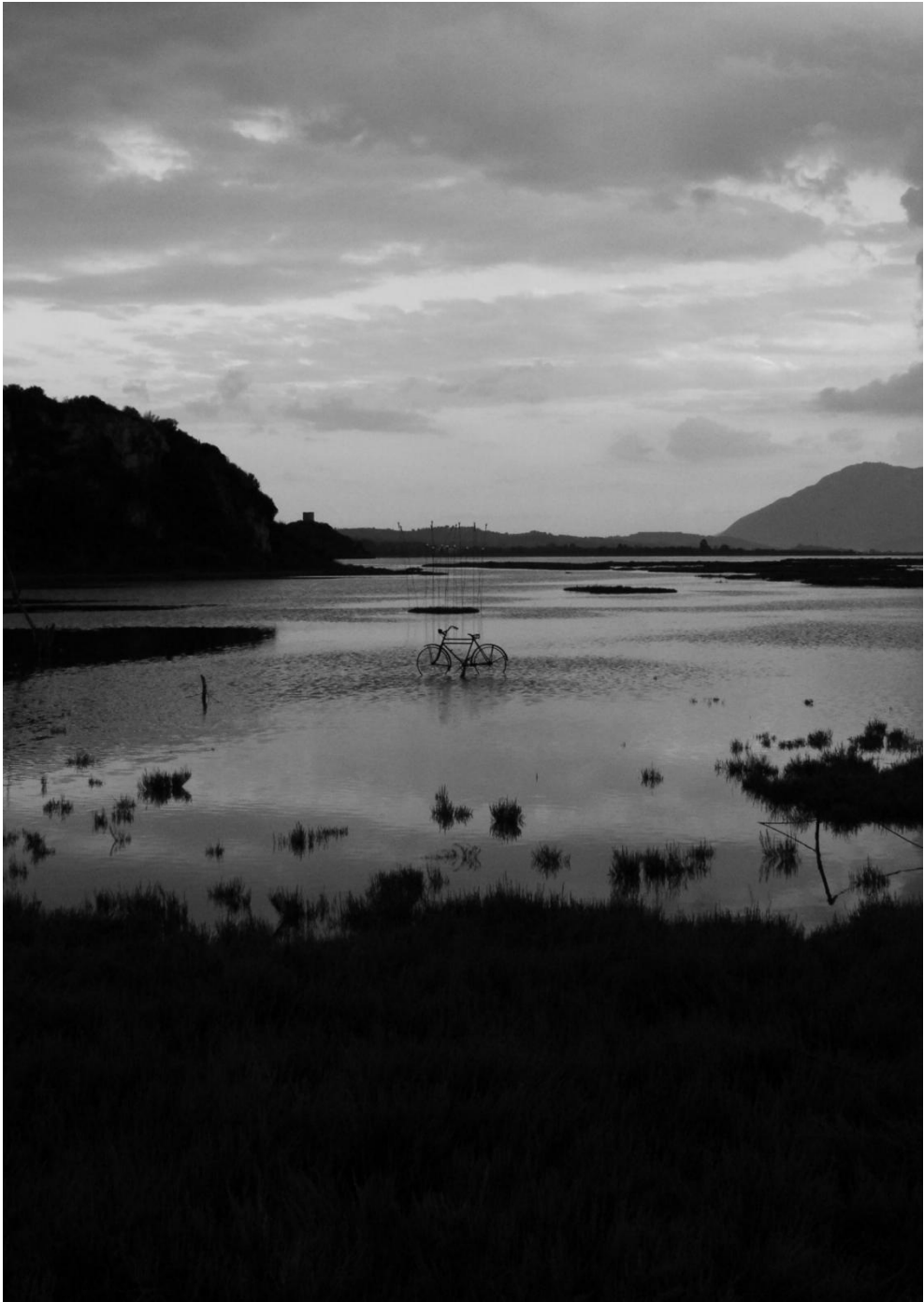
Αρχιτεκτονική ή Επανάσταση; Το κορμπυζιανό δίλημμα δεν έχει θέση στη σκέψη του Δεσποτόπουλου. Δεν πρόκειται για δύο έννοιες αντιθετικές, δεν αποκλείει η μια την άλλη. Η μια είναι προϋπόθεση της άλλης, για την ολοκλήρωση του στόχου που είναι ενιαίος και διαρκής. Ακόμη και η «αποσύνθεση» της

⁶¹ Greekarchitects.gr, «Ιωάννης Δεσποτόπουλος, ο Έλληνας κλασικός του ευρωπαϊκού μοντέρνου» (Εισήγηση του Ανδρέα Γιακουμακάτου για τον Ιωάννη Δεσποτόπουλο), 2017

Ευρώπης και η αδυναμία της να «ανανεωθεί» (όπως λέει ο Δεσποτόπουλος, στις αρχές της δεκαετίας του 1980) είναι «αντανάκλαση πολιτικοκοινωνικής αναπηρίας»: η «ανανέωση» προφανώς θα έπρεπε να οδηγήσει στην ολοκλήρωση, στην τελείωση δηλαδή της Ιδέας του Μοντέρνου⁶².

Για τον Ιωάννη Δεσποτόπουλο η αρχιτεκτονική – σε αντίθεση με τις αναζητήσεις του μεταμοντέρνου και των καταστασιακών– δεν ήταν αυτή που θα φτιάξει την κοινωνία, αλλά αυτή που θα ανταποκριθεί στις κοινωνικές ανάγκες.

⁶² Greekarchitects.gr, «Ιωάννης Δεσποτόπουλος, ο Έλληνας κλασικός του ευρωπαϊκού μοντέρνου» (Εισήγηση του Ανδρέα Γιακουμακάτου για τον Ιωάννη Δεσποτόπουλο), 2017

10. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Οι εικοσιτέσσερις σχεδόν αιώνες πού έχουν περάσει από το θάνατο του Πλάτωνα ως σήμερα έχουν χρωματιστεί έντονα από τον σεβασμό, τον ενθουσιασμό και την λατρεία για το φιλολογικό και φιλοσοφικό του έργο και γενικά για την προσωπικότητα του. Ο 'Αριστοτέλης, κι όταν ακόμη διαφωνεί ριζικά μαζί του, τον σέβεται, ενώ ο Ραφαήλ τον τοποθετεί στο κέντρο του έργου του «Η Σχολή των Αθηνών». Για τον Kant εξ άλλου και τους Γερμανούς ιδεαλιστές ως τον Hegel ή πλατωνική φιλοσοφία αποτέλεσε τη βάση και το θεμέλιο σέ εκλεπτυσμένες θεωρίες. Βασισμένες στη θεωρία του και οι προσπάθειες αναδιοργάνωσης της κοινωνίας των ουτοπικών σοσιαλιστών του 19ου αιώνα, οι σκέψεις των πολεοδόμων του 19^{ου} αιώνα, αλλά και οι θεωρίες των καταστασιακών και του μεταμοντέρνου κινήματος.

Ο Πλάτωνας συγγράφει την Πολιτεία σε μια περίοδο απογοήτευσης και από την Δημοκρατία και από την Ολιγαρχία. Οραματίζεται μια πόλη δικαίου και για όλους, αντιλαμβάνεται το βασικό εμπόδιο, τη διάρθρωση δηλαδή της οικονομίας και τη δύναμη του χρήματος, δεν μπορεί όμως να υπερπηδήσει το εμπόδιο, έτσι οδηγείται σε ένα σχέδιο πόλης που τελικά το πολίτευμα που θα επικρατεί θα είναι η Τυραννίδα, και οδηγείται μοιραία σε μια νέα κοινωνική διαστρωμάτωση, με καλύτερους όρους και καλλιεργούμενες αρετές, που όμως δε λύνει το βασικό διαχωρισμό σε καταπιεστές και καταπιεζόμενους, ενώ

αφήνεται στην καλή πρόθεση και το αίσθημα δικαίου που προκύπτει μοιραία στους πολίτες.

Οι ουτοπικοί σοσιαλιστές βασίζουν και αυτοί τη θεωρία τους στους θεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων και σε ένα νέο αξιακό σύστημα. Η βασική τους αδυναμία είναι η υποκατάσταση της κοινωνικής δράσης με κατασκευασμένους φανταστικούς κόσμους απόρροια της προσωπικής τους εφευρετικότητας και – παρόλες τις τίμιες προθέσεις τους– δε λύνουν και αυτοί το βασικό διαχωρισμό σε καταπιεστές και καταπιεζόμενους, αφού προσδοκούν μια καλύτερη κοινωνία, και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, εναποθέτοντας τις ελπίδες τους στην φιλανθρωπία όσων κατέχουν τον πλούτο.

Ακολουθεί ο πολεοδομικός σχεδιασμός του μοντέρνου με τις δικές του ουτοπίες, που σχετίζονται με τη σχέση χτισμένου και φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και με τη σχέση της ιδιοκτησίας επί του εδάφους (βλ. Ville Radieuse), οι οποίες δεν εφαρμόζονται ποτέ σε μεγάλη κλίμακα, με μόνη υλοποιημένη προσπάθεια αυτή του Le Corbusier που προσπάθησε να «χωρέσει» μια ολόκληρη πόλη σε ένα κτήριο, την Unite d' habitation στη Μασσαλία.

Τον 20^ο αιώνα έρχονται στο προσκήνιο οι ουτοπικές θεωρίες των καταστασιακών και του μεταμοντέρνου κινήματος. Σε μία μεταπολεμική περίοδο, που πολλές από τις πόλεις που είχαν καταστραφεί στη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου

πολέμου μελετιούνται και αναπλάθονται, το θέμα του αστικού σχεδιασμού αρχίζει να γίνεται αντικείμενο μελέτης και προτεραιότητας για πολλούς αρχιτέκτονες. Αφετηρία αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις η απόρριψη και αντίδραση στο μοντέρνο και όσα πίστευαν για την πόλη οι εκπρόσωποι του. Αρχιτέκτονες και αρχιτεκτονικές ομάδες όπως οι Archigram, η Team 10, ο Constant Nieuwenhuys και ο Yona Friedman σχεδιάζουν ευέλικτες πόλεις προσανατολισμένες στον άνθρωπο με έμφαση στην τεχνολογία.

Η χάρτα των Αθηνών και οι τέσσερις βασικές λειτουργίες και ιεραρχίες που εισήγαγε περί σχεδιασμού πόλεων, που συζητήθηκε διεξοδικά στα περισσότερα συνέδρια CIAM, αποτέλεσαν πυρήνα για την αντίδραση, αλλά και δημιουργία της αρχιτεκτονικής ομάδας Team 10. Η αρχιτεκτονική ομάδα Team 10 και κυρίως το ζευγάρι Smithson, όπως και ο Friedman διερευνούν το θέμα της πόλης, των κοινωνιών και κοινωνικών σχέσεων και το ρόλο της αρχιτεκτονικής και του ίδιου του αρχιτέκτονα σε σχέση με αυτά. Μελετώντας τις ιδέες του Le Corbusier και την Unite d' Habitation, αρχίζουν να προβληματίζονται για τη σημασία του ανθρώπου και την έννοια της ταυτότητας μέσα στις πόλεις και τις κοινωνίες που δημιουργούν.

Ο προβληματισμός και η αντίδραση των αρχιτεκτόνων της Team 10 και του Friedman είναι κοινές, οι ιδέες και οι στόχοι τους όμως διαφοροποιούνται σαφώς. Αυτή τους η απόκλιση

γίνεται φανερή στην συνάντησή τους στο τελευταίο συνέδριο CIAM αλλά και μέσα από τα μανιφέστα που οι ίδιοι προωθούν.

Ο Yona Friedman αποφασίζει να αφήσει ανέγγιχτη την παλιά πόλη και να χτίσει δέκα με είκοσι μέτρα πάνω από αυτή. Η πόλη ως κέντρο αναψυχής έχει έναν κοινό ορισμό ανάμεσά τους καθώς τοποθετείται στο επίκεντρο ο άνθρωπος, η οικογένεια και οι κοινωνικές σχέσεις. Ο Friedman όμως έχει οραματιστεί κάτι πολύ περισσότερο ελευθεριακό που θυμίζει την άποψη των καταστασιακών για το παιχνίδι.

Για τον Friedman ο αρχιτέκτονας είναι αυτός που σχεδιάζει και διαμορφώνει μόνο τις υποδομές και ο χρήστης είναι αυτός που λαμβάνει όλες τις υπόλοιπες αποφάσεις. Για την Team 10 ο αρχιτέκτονας θα πρέπει να μελετήσει την κοινωνία και των ανθρώπο σε βάθος. Πρέπει να εισέλθει σε θέματα ψυχολογίας και να αναλύσει κάθε κοινωνία ξεχωριστά και στο περιβάλλον της. Στη συνέχεια ο αρχιτέκτονας σχεδιάζει με βάση τις ανθρώπινες ανάγκες και κυρίως με σκοπό την βελτίωση των ανθρωπίνων σχέσεων. Στις κοινωνίες του παρελθόντος η σχέση μεταξύ ανθρώπου και χώρου διαμορφωνόταν από την θρησκεία, την πολιτική οικονομία και την διοίκηση. Οι νέες κοινωνίες πρέπει να παρέχουν στον άνθρωπο την δυνατότητα και το δικαίωμα να έχει την προσωπική του άποψη για την ζωή. Έτσι, οι αρχιτέκτονες πρέπει να δημιουργούν για τους ανθρώπους, με τεχνικά μέσα, καταστάσεις φυσικές, ψυχολογικές και αισθητικές,

έτσι ώστε να μπορούν να ορίσουν στον χώρο την προσωπική τους άποψη για την ζωή⁶³. Με αυτό γίνεται ξεκάθαρο ότι αγνοούν, σκόπιμα ή μη, τη βάση της ιστορίας, τις παραγωγικές σχέσεις και μιας και δεν βλέπουν το "πρόβλημα" είναι ελεύθερη η σκέψη τους να οργιάσει.

Θεωρούν ότι ο στόχος τους μπορεί να είναι ουτοπικός, αλλά δεν αφορά την θεωρία αλλά την κατασκευή, και μόνο μέσα από αυτήν μπορεί η ουτοπία του παρόντος να πραγματοποιηθεί⁶⁴.

Το Doorn Μανιφέστο αποτελεί το μοναδικό μανιφέστο των Team 10, οι θεωρίες τους στηρίχθηκαν σε ασταθές υπόβαθρο και φαίνεται και στο κείμενο τους αυτό, αφού εντοπίζουν το πρόβλημα της πόλης ως πρόβλημα κατοίκησης, αστυφιλίας και έλλειψης ελεύθερου χρόνου. Από φόβο να μην γίνουν δογματικοί η Team 10 διαλύεται, αφού ο δογματισμός θα ήταν μοιραία κατάληξη την ώρα που η έρευνα και η μεθοδολογία δεν πατούσαν γερά στη βάση του προβλήματος.

Όντας γνωστό και ξεκάθαρο ότι η πόλη δεν δημιουργεί την κοινωνία αλλά ακριβώς το αντίθετο. Κάθε κοινωνικό σύστημα δημιουργεί τις πόλεις που του αντιστοιχούν. Το να χτίζεις έχει ιδιαίτερη σημασία ως ευθύνη του αρχιτέκτονα, υποστηρίζουν, απέναντι στην ομάδα ανθρώπων για την οποία χτίζει

⁶³Smithson, 1968, 24

⁶⁴Smithson, 1968, 3

αλλά και στην συνοχή και άνεση της συλλογικής κατασκευής στην οποία ανήκουν. Η ευθύνη αυτή απαιτεί την συνεργασία αρχιτέκτονα και χρήστη και την προσοχή του ενός απέναντι στον άλλον και το σύνολο. Ο αρχιτέκτονας πρέπει να σταθεί ανάμεσα στον εγωισμό του πελάτη και την υπόλοιπη κοινωνία⁶⁵. Για την Team 10 αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο μπορούν να επιτευχθούν τα οράματά τους περί μαζικής κατοίκησης. Κάθε κτήριο είναι κάτι ζωντανό και μια φυσική προέκταση των υπολοίπων.

Οι θεωρίες και τα έργα του Friedman από των άλλων, αποτελούν μία ακόμα μεγαλύτερη ουτοπία. Ο αρχιτέκτονας δίνει την απόλυτη ελευθερία στον άνθρωπο για την κατοίκηση, τέτοια που ο ρόλος του είναι πλέον πολύ πιο μικρός αλλά και ίσως πολύ πιο σοβαρός. Ο Friedman αλλάζει τον παραδοσιακό ρόλο του αρχιτέκτονα. Έρχεται να βάλει τον άνθρωπο σε θέση να αποφασίσει για το τι και πως θέλει να είναι και να κατοικεί, και όχι απλώς να καταλάβει μέσα από τις αποφάσεις και τους χώρους που δημιουργεί ο αρχιτέκτονας. Η θεωρία αυτή στηρίζεται ξεκάθαρα στη Λεκορμπυζιανή θέση ότι ο αρχιτέκτονας έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί χώρο ανεξάρτητα από το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο.

Και οι δύο παραπάνω αγνοούν την ύπαρξη του παρελθόντος, του συστήματος και φυσικά των σχέσεων παραγωγής. Εκεί στέκεται και η κριτική του

⁶⁵Smithson, 1968, 46

Δεσποτόπουλου ο οποίος σέβεται κάθε προϋπάρχουσα μορφή που έχει δημιουργήσει η κοινωνία. Η τέχνη έπαιρνε πάλι κοινωνικό χαρακτήρα και εφαρμογή στις νέες κοινωνικές ανάγκες. Υποστήριζε πως οποιαδήποτε καλλιτεχνικά καμώματα, ακόμα και τα γελοιωδέστερα, από το παρελθόν και το παρόν, αποτελούν εκδηλώσεις της κοινωνίας και την χαρακτηρίζουν. Ως τέτοια πρέπει να τα σεβόμαστε. Το άκρως αντίθετο από τους καταστασιακούς οι οποίοι εναντιώθηκαν σε ότι προϋπήρχε καταλήγοντας έτσι σε α-κοινωνικές θεωρήσεις.

Αντικειμενικά η διαμόρφωση νέων ιδεών, ριζοσπαστικών και καινοτόμων θα είναι πάντα το ζητούμενο της επόμενης γενιάς αρχιτεκτόνων. Το νέο μανιφέστο που θα προκύψει όμως για να μπορέσει να πραγματωθεί, να γίνει ρεύμα, να αλλάξει ριζικά τη μορφή της πόλης και της κατοίκησης θα πρέπει να μην αγνοεί την κοινωνία και την οικονομία που διαμορφώνουν το πλαίσιο ζωής και δράσης των ανθρώπων. Οι κοινωνικές σχέσεις είναι σχέσεις παράγωγής και η συνείδηση της κοινωνίας διαμορφώνεται από αυτές, και σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Διαφορετικές οι συνθήκες στη Γαλλία του 1789, την Αγγλία του 1845, τη Γερμανία του 1919, τη Ρωσία του 1925, την Ελλάδα του 1950, την Ολλανδία του 1957, την Αμερική του 1960.

Η αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη μπορεί μόνο διαλεκτικά να εξελιχθεί αυτό αποδείχθηκε από μανιφέστα και αρχές που εγκαταλείφθηκαν, αλλά και

από αρχές που εξελίχθηκαν «η ανθρωπότητα βάζει πάντα μπροστά της μόνο τα καθήκοντα εκείνα που μπορεί να λύσει, γιατί με μια προσεκτικότερη εξέταση γίνεται πάντα φανερό, ότι το ίδιο το καθήκον ξεπηδάει μόνο τότε, όταν οι υλικοί όροι για την λύση που υπάρχουν κιάλας, ή τουλάχιστον βρίσκονται στο προτσές του γίγνεσθαι»⁶⁶. Οι συνθήκες της κοινωνίας και της οικονομίας βοήθησαν στο να δοθεί ώθηση στην αρχιτεκτονική και τη διαμόρφωση της πόλης, η κατανόηση των αναγκών της κοινωνίας σε σωστή βάση και η σύμπλευση με την τεχνολογία οδήγησαν στην εξέλιξη, στο να διαμορφωθούν αρχές και μανιφέστα που θα τα ανατρέψουν νέες αρχές και νέες απόψεις, που θα πάρουν σάρκα και οστά και θα εμπνεύσουν με τη σειρά τους τους επόμενους. Η πόλη -και άρα ο δημιουργός- εμπνευστής της- δε δημιουργεί την κοινωνία, αλλά το αντίθετο, κάθε κοινωνικο-οικονομικό σύστημα δημιουργεί τις πόλεις που αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις που το αποτελούν.

Οι Ιδανικές Πολιτείες στο μυαλό των ανθρώπων πάντα θα γεννιούνται... Οι κοινωνικοί σχηματισμοί όμως δεν είναι η φαντασίωση ενός ανθρώπου ή μιας ομάδας ανθρώπων, έχουν γερές οικονομικές βάσεις στις οποίες στηρίζεται ένα ολόκληρο κοινωνικο-πολιτικό εποικοδόμημα και αυτό αποτελεί γεγονός που δεν μπορεί να αγνοηθεί... Οι πόλεις είναι χώροι συλλογικής κατοίκησης, που διαμορφώνονται κάτω από

⁶⁶Μαρξ, 2013, 425

συγκεκριμένους όρους και για να καλύψουν τις ανάγκες της κοινωνίας... Οι μορφές μπορούν απάντα να αλλάξουν, οι νομοτέλειες όμως θα βρίσκονται πάντα εκεί για να βάλουν τους δικούς τους όρους... Ζητούμενο η δυνατότητα της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής, και κάθε νέας θεωρίας, να εξυπηρετήσει το κοινωνικό σύνολο, το χαρακτήρα της εποχής και τις ανάγκες που προκύπτουν. Η πραγμάτωση μια θεωρίας δεν μπορεί να εξασφαλιστεί αν η θεωρία δεν πατάει γερά στην πραγματικότητα, αλλά τα ταξίδια του μυαλού και οι αναζητήσεις πέρα από αυτό που γνωρίζουμε μπορεί να οδηγήσουν σε δρόμους που θα φαίνονται ουτοπικοί μέχρι αποδείξεως του εναντίου.

Κάποιες θεωρίες χαρακτηρίστηκαν ουτοπικές και παραμένουν ουτοπίες, κάποιες άλλες χαρακτηρίστηκαν ουτοπικές, εξελίχθηκαν με επιστημονικότητα και αποτελούν πιά ριζοσπαστικές και επαναστατικές θεωρίες που πραγματώνονται στα πλαίσια της εξέλιξης της κοινωνίας.

Κάθε κοινωνικός σχηματισμός ενέχει μια συγκεκριμένη ιδεολογία η οποία και κυριαρχεί. Αυτή είναι η Ιδεολογία της Κυρίαρχης Τάξης. Η ιδεολογία αυτή, εξελίσσεται (1ος Νόμος της διαλεκτικής), αλληλεπιδρά και προκαλεί μετασχηματισμούς με άλλες ιδεολογίες της ίδιας εποχής (2ος Νόμος), ενέχει μέσα της την αντίθετή της ιδεολογία (3ος Νόμος) και κάποια στιγμή η μη κυρίαρχη ιδεολογία, ανατρέπει την (πρώην) κυρίαρχη (4ος Νόμος). Παραδείγματα : Οι

αρχαίες θρησκείες ήταν η κυρίαρχη Ιδεολογία σε όλο το δουλοκτητικό Σύστημα της Αρχαιότητας, μέσα από αυτές όμως ξεπήδησε ο Χριστιανισμός ο οποίος αποτέλεσε την Κυρίαρχη Ιδεολογία του νέου συστήματος, του φεουδαλισμού του Μεσαίωνα⁶⁷. Σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό επικρατεί, όπως σε κάθε τομέα του, και στην πολεοδομία και την αρχιτεκτονική ένα νέο ρεύμα που τον πλαισιώνει, τον εγκαθιδρύει στις συνειδήσεις, και δίνει μορφή στις πόλεις φιλοξενούν την νέα κοινωνική σύνθεση του, με τάση πάντα στο εσωτερικό του να αναζητά το επόμενο, το νέο, το βελτιωμένο.

⁶⁷Σαρηγιάννης, 2015

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adkins, A. H. W, 2010, «Ηθικές Αξίες και Πολιτική Συμπεριφορά στην Αρχαία Ελλάδα», Μτφρ. Ιωάννης Περυσινάκης. Αθήνα: Καρδαμήτσας.
- Annas, Julia, 1981, «An Introduction to Plato's Republic», Oxford University Press, USA.
- Annas, Julia, 2006, «Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα», μτφρ. Χρυσούλα Γραμμένου, Αθήνα: Καλέντης.
- Benevolo, Leonardo, 1967, «The Origins of Modern Town Planning», London: Routledge & Kegan
- Busbea, L, 2007, «Topologies», MIT Press: London
- Dahinden J, 1971, «Stadtstrukturen für Morgen», Stuttgart: Hatje
- Despo J, 1973, «Die ideologische Struktur der Städte: Berlin», μτφρ. «Η ιδεολογική δομή των πόλεων» Αθήνα 1997
- Doxiadis, C, 1966, «Between Dystopia and Utopia», Hartford: Trinity college Press
- Eaton R, 2003, «Die ideale Stadt. Von der Antike bis zur Gegenwart. Taschenbuch: Berlin»
- Engels, Friedrich «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», από τα « ΜΑΡΞ-ΕΝΓΚΕΛΣ, ΔΙΑΛΕΧΤΑ ΕΡΓΑ» τόμ. ΙΙ, Μετάφραση: Εκδοτικό της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα
- Fernandez-Caliano, M, 1978, «Ο Πλάτων σήμερα», Παρνασσός τόμ. Κ. αριθμ. 3

- Fishman, Robert, 2003, «Urban Utopias: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, and Le Corbusier», edited by Campbell Scott and S.Fanstein Susan. Readings in Planning Theory. Massachusetts, Oxford and Victoria: Blackwell
- Friedman, Y, 1960, «Architecture Mobile, ed. Ruth Eaton, Ideal Cities: Utopianism and the (un)built Environment», Λονδίνο. 2002
- Friedman, Y, 1980, «Des villes pour vivre: champagne du Conseil de l' Europe pour la renaissance de la ville.» Conseil de l' Europe.
- Friedman, Y, 2010, «Architecture with the people, by the people, for the people», ed. Maria Ines Rodriguez, ACTAR: Musac.
- Harvey, David, 1991, «The Condition of Postmodernity. An enquiry into the Origins of Cultural Change», Massachusetts and Oxford: Blackwell
- Koetter, Fred and Rowe, Colin, 1995, «Collage City», Cambridge and London: The MIT Press
- Marx, Carl και Engels Friedrich, 2004, «Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Μετάφραση: Κοίτης, Γιώργος. Αθήνα: Θεμέλιο
- Ockman, J, 1993, «Architecture Culture 1943-1968: A Documentary Anthology», New York: Rizzoli International Publications
- Orazi, M, 2014, «Europe: The first continent-city», eutopia

- Said S. - Monique Tredre M.- Le Boulluec A, 2001, «Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας», Τ.1. (2η έκδοση) μτφρ. Γ. Εανθάκη-Καραμάνου, Δ. Τσιλιβέρδης, Β. Πόθου. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Scott, James C, 2003 «Authoritarian High Modernism», edited by Campbell Scott and S.Fanstein Susan,. Readings in Planning Theory. Massachusetts, Oxford and Victoria: Blackwell
- Smithson, A, 1986, «Team 10 Primer», Cambridge: MIT Press.
- Taylor, A. E, 2003, «Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του», μετ. Αρζόγλου Ι., Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Vegetti M, 2018, «Πλάτων», Στο: Eco, U. & Fedrica, R. Η Ιστορία της Φιλοσοφίας. Από τους Προσωκρατικούς στον Αριστοτέλη, Τ.1. μτφρ. Βασιλική Πατίκα. Αθήνα: Το Βήμα.
- Vegetti, M, 2003, «Ιστορία της αρχαίας φιλοσοφίας», Μτφρ. Γιάννης Α. Δημητρακόπουλος. Αθήνα: Π.Τραυλός.
- Αυγελής, Ν, 2004, «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία», 4η Έκδοση. Θεσσαλονίκη.
- Δεσποτόπουλος Ι, 1988, «Συγκλίνουσες αποσυνθετικές τάσεις»
- Δεσποτόπουλος, Κωσταντίνος. Ι, 1998, «Μελετήματα φιλολογίας και φιλοσοφίας», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Ιωαννίδης Γ. Δ, 1999, «Το ξεπέρασμα της τέχνης», Ανθολογία κειμένων της Καταστασιακής Διεθνούς. Εκδ. Ύψιλον/Βιβλία: Αθήνα.
- Ιωαννίδης, Κυριάκος, 2001, άρθρο «Το μεταμοντέρνο: άλλο ένα οριστικό αδιέξοδο», Κομμουνιστική Επιθεώρηση (Θεωρητικό και Πολιτικό όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ) τεύχος 4/2001
- Κακριδής, Φ.Ι, 2006, «Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία», Επιμ. σειράς: Δ. Ν. Μαρωνίτης. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κάλφας, Βασίλης & Ζωγραφίδης, Γιώργος, 2006, «Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι» επιμ. σειράς: Δ. Ν. Μαρωνίτης. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κόνρατς Ουρ, 1977, «Μανιφέστα και Προγράμματα της Αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα», Εκδ. Επίκουρος: Αθήνα.
- Κορμπιζιέ, Λε, 2003 «Η Χάρτα των Αθηνών», μτφρ. Κουρεμένος Σταύρος, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία Αθήνα.
- Λαζαρίδης, Π, «Δημόσιος και ιδιωτικός χώρος: η Ολλανδική εκδοχή: Bakema-Van den Broek», Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- Μαρξ Κ, 2013, Πρόλογος στην «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας» στο Διαλεχτά Έργα 1, 425. μτφρ. Μπαλωμένος Χ.
- Μυστριώτης, Α, 2016, «Η Δημοκρατία στην Αρχαία Αθήνα», Αθήνα: Historical Quest.

- Παππά, Ε, 1997, «Ο Πλάτωνας στην Εποχή μας», Αθήνα: εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Πελεγρίνης, Θ, 1998, «Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πελεγρίνης, Θ, 2004, «Λεξικό της Φιλοσοφίας». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πελεγρίνης, Θ, 2011, «Νεοπλατωνισμός, Το λυκόφως της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας», Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Πλάγγεσης, Γ, 2010, «Αρχαία Ελληνική Πολιτική και Κοινωνική Φιλοσοφία», Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Πρακτικά Θ' Συνεδρίου ΣΑΔΑΣ «Η Αξιοποίηση της Αρχιτεκτονικής και της Πολεοδομίας στην ανάπτυξη του τόπου», Αθήνα.
- Σαρηγιάννης Γ, 2014, «Η Ανοιξη του '60», η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα και η ιδεολογία της, εισήγηση στο Συνέδριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής «Η ιστοριογραφία της αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα στον 20ο και 21ο αιώνα» της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών - Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Αθήνα 22-24 Μαΐου 2014, σελ.23-25
- Σαρηγιάννης, Γ, «Γ.Δεσποτόπουλος - Le Corbusier: Χάρτα της Αθήνας του 4ου CIAM και Χάρτα της Αθήνας ΙΙ», Από προσωπικό αρχείο Σαρηγιάννη Γ.
- Σαρηγιάννης, Γ, 2009, «Οι θεωρητικές και συνθετικές απόψεις του Κ. Α. Δοξιάδη σε σχέση με τις πολεοδομικές θεωρίες της εποχής του», στα Πρακτικά του Συνεδρίου (2007) «Ο Κωνσταντίνος

Δοξιάδης και το έργο του», Αθήνα, τ.1ος, σελ. 345 κ.εφ.

- Σκουτερόπουλος, Μ.Ν, 2002, «Πλάτων Πολιτεία», 16η Έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Antoniadou A. «Deadly Chill or the Closet of Mies...!» και «Σκελετοί στις ντουλάπες των μεγάλων: απογοητεύσεις των θιασωτών και ο διαχρονικός εναγκαλισμός σταρ της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα με τον Ναζι-Φασισμό και ολοκληρωτικά μορφώματα» στην προσωπική ιστοσελίδα του με αναφορά στο βιβλίο της Elaine S. Hochman, Architects of Fortune: Mies van der Rohe and the Third Reich, New York 1990 όπου υπάρχει πλούσιο αποδεικτικό υλικό.
- Boersma Linda, «Constant». <http://bombmagazine.org/article/2713/constant> , 2015
- Caricco M. 2011. «Yona Friedman | Book review.» Moving Cities. Οκτώμβριος 2011 <http://movingcities.org/movingmemos/yonafriedman-book-review-oct11/>
- Chardronnet E. 2003. «Οι Καταστασιακοί και η Ψυχογεωγραφία στην Πολεοδομική αντίληψη» μτφρ. Κορνελάκης Μ.

<https://parallhlografos.wordpress.com/2011/05/19/οι-καταστασιακοί-και-η-ψυχογεωγραφία/>

- Wikipedia. 2017. «Καταστασιακοί Διεθνής». https://el.wikipedia.org/wiki/Καταστασιακή_Διεθνής
- Θουκυδίδου Ιστορία, μτφρ. Ελ. Βενιζέλου. <https://eclass.unipi.gr/modules/document/file.php/EBI115/%CE%98%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%85%CE%B4%CE%B9%CC%81%CE%B4%CE%BF%CF%85%20%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%B1%CE%B9%2C%20%CE%BC%CE%B5%CF%84%20%CE%95%CE%BB.%20%CE%92%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%B6%CE%B5%CC%81%CE%BB%CE%BF%CF%85.pdf>.
- Λυγγούρη-Τόλια, Ε. Η Αρχαία Ακαδημία. Τελευταία προβολή 3/5/2018. http://akadimia-platonos-istoria.blogspot.com/2012/05/blog-post_18.html.
- Σαρηγιάννης Γ, 2014, «Η Αριστερή Ιδεολογία στην Πολεοδομία στην Ελλάδα, από το 1960 ως το 1990» (Μέρος Γ). www.GreekArchitects.gr
- Σαρηγιάννης Γ, 2015, «Αρχιτεκτονικές Ματιές - Ιδεολογία και πολεοδομία - Ciam, Le Corbusier, Δεσποτόπουλος, Προβελέγγιος» www.GreekArchitects.gr
- Φεσσά - Εμμανουήλ Ε. 2010. «Η Αθήνα στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα.» <http://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/η-αθήνα-στο-δεύτερο-ήμισυ-του-20ού-αιώνα-id2707>
- Μαναηλόγλου, Ελευθερία, «Ουτοπικές θεωρίες για την πόλη και Ολοκληρωτικός σχεδιασμός»

http://www.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/6500_oytopikes-theories-gia-tin-poli-kai-oloklirotikos-shediasmos/manailogloy_eleytheria.pdf

- «Ιωάννης Δεσποτόπουλος, ο Έλληνας κλασικός του ευρωπαϊκού μοντέρνου»

<https://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/ιωάννης-δεσποτόπουλος-ο-Έλληνας-κλασικός-του-ευρωπαϊκού-μοντέρνου-id9701>

- «Η οραματική αξία της ουτοπικής αρχιτεκτονικής»,
Πηγή:Andro.gr

<http://www.andro.gr/apopsi/utopia-architecture/>

ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Απόσπασμα από την Πολιτεία, Πάπυροι της Οξυρρύγχου
2. Σκίτσο του Y.Friedman "Cités virtuelles - It is not only the city-scape that changes"
3. 'Ο Πλάτωνας (με τη μορφή του Ντα Βίντσι) με τον Αριστοτέλη' από τη νωπογραφία του Ραφαήλ «Η σχολή των Αθηνών»
4. Από το βιβλίο του Thomas More "ΥΤΟΠΙΑ"
5. Η Broadacre City του Frank Lloyd Wright
6. Henri de Saint-Simon, Robert Owen και Charles Fourier
7. Η Ville Radieuse του Le Corbusier
8. Η New Babylon του Constant
9. Η Team 10 σε συνάντηση στο Οτερλό το 1959
10. Η παιδική χαρά Dijkstraat, των Jakoba Mulder & Aldo Van Eyck
11. Το Doorn Μανιφέστο της Team 10 το 1954
12. Το διάγραμμα "valley section" του Patrick Geddes
13. Ο Yona Friedman
14. Η Spatial City του Yona Friedman
15. Ο Ιωάννης Δεσποτόπουλος
16. Το Ωδείο Αθηνών του Ιωάννη Δεσποτόπουλου
17. Φωτογραφική λήψη

(οι φωτογραφίες 1-16 είναι από διαδικτυακές πηγές)